

Araştırma Makalesi/Research Article

Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele Liderleri Ekseninde Halifeliğin Kaldırılması Tartışmaları

Ömer Faruk Kırmıt*

(ORCID: 0000-0003-1219-2647)

Makale Gönderim Tarihi
20.04.2022

Makale Kabul Tarihi
07.08.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kırmıt, Ö. F., "Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele Liderleri Ekseninde Halifeliğin Kaldırılması Tartışmaları", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (Eylül 2022): 809-865.

APA: Kırmıt, Ö. F. (2022). Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele Liderleri Ekseninde Halifeliğin Kaldırılması Tartışmaları. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 809-865.

Öz

Halifelik, dört halifeden sonra saltanata dönüşmüş ve siyasi bir kimlik kazanmıştır. Halifelik, son olarak Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır seferinden sonra Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırılmış ve bir yıl sonra 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. Türkiye, 3 Mart 1924 tarihinde, 14 asır boyunca devam eden halifelik kurumunu kaldırmıştır. Halifeliğin kaldırılması yakın tarihin en önemli olaylarından biridir. Günümüze kadar, Milli Mücadele'nin önde gelen Paşalarıyla Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile arasında yaşadıkları tartışmalar, kapsamlı şekilde ele alınmasına rağmen halifeliğin kaldırılması olayında yapılan çalışmalar incelendiğinde, onların arasında vuku bulan gelişmelerin yüzeysel kaldığı ve yeteri kadar ele alınmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın

---

* Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Kırmıt, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye, kirmıt1989@hotmail.com.

Assist. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Polatlı Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye.

amacı, o dönem yaşanan olayları kapsamlı şekilde ele alarak, tespit etmek ve anlatmaktır. Ağırlıklı olarak, saltanatın kaldırılmasından sonra Kazım Karabekir Paşa, Refet (Bele) Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Rauf (Orbay) Bey'in halife etrafında birleşmeye çalışmalarına yönelik tartışmalar incelenmiştir. Paşalarla Rauf Bey'in halifeliğin kaldırılmasına yönelik tepkilerinin nasıl olduğu hakkındaki değerlendirmeler üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada genel olarak tarihsel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada, arşiv belgeleri, hatıratlar, dönemin gazeteleri ve çeşitli telif-tetkik eserler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu inkılapların, buna halifeliğin kaldırılması olayı da dahil olmak üzere, Paşalar ve Rauf Bey tarafından tam manasıyla anlaşılamadığı ve içselleştirilemediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Halifeliğin Kaldırılması, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa.*

Debates on the Abolition of the Caliphate on the Axis of Mustafa Kemal Pasha and the Leaders of the National Struggle

Abstract

The caliphate turned into a sultanate after four caliphs and gained a political identity. The caliphate finally passed to the Ottoman Empire after the Egyptian campaign of Yavuz Sultan Selim in 1517. On November 1, 1922, the sultanate was abolished and a year later, on October 29, 1923, the Republic was proclaimed. On March 3, 1924, Turkey abolished the institution of the caliphate, which had been going on for 14 centuries. The abolition of the caliphate is one of the most important events in recent history. Although the debates between the leading Pashas of the National Struggle and Sir Rauf and Mustafa Kemal Pasha have been comprehensively handled, when the studies on the abolition of the caliphate are examined, it has been seen that the developments that took place between them remained superficial and were not adequately addressed. For this reason, the aim of the study is to comprehensively address, identify and describe the events that took place at that time. Mainly, the discussions about Kazım Karabekir Pasha, Refet (Bele) Pasha, Ali Fuat (Cebesoy) Pashas and Sir Rauf (Orbay) efforts to unite around the caliph after the abolition of the sultanate were examined. The evaluations about the reactions of the pashas and Sir Rauf towards the abolition of the caliphate were emphasized. In this study, the historical research method was applied in general. Archival documents, memoirs, newspapers of the period and various copyright-reviewed works were used in the study. As a result of the study, it was seen that the reforms made by Mustafa Kemal Pasha,

including the abolition of the caliphate, could not be fully understood and internalized by the Pashas and Sir Rauf.

Keywords: *Abolition of the Caliphate, Mustafa Kemal (Atat¼rk) Pasha, Kazım Karabekir Pasha, Sir Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy) Pasha.*

Giriş

Hilafet; sözl¼kte “birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek” anlamlarına gelmektedir. Hilafet kelimesi, terim olarak ise İslam devletlerinde, Hz. Muhammed'in vefat etmesinden sonra Müsl¼manları yönetmek üzere oluşturulan devlet başkanlığı kurumudur.¹ Bilindiđi üzere Hz. Muhammed'in vefatından sonra seçimle dört halife başa geçmiştir. Dört Halife döneminden sonra artık halifelik saltanata dönüşmüş, 656-750 yılları arasında Emeviler'e ve onlardan sonra ise 751-1258 yılları arasında Abbasiler'e geçmiştir. Yavuz Sultan Selim, 1517'de Mısır'ı fethetmiş ve beraberinde kutsal toprakları da Osmanlı topraklarına katmıştır. Böylece, dünya İslam devletlerini temsil etme rolü Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti, halifelik makamının birleştirici gücünü kullanmak istemiştir. II. Abd¼lhamit, İslam dünyasını birleştirmek için halifeliği çok önemli bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Fakat önce Fransa'da başlayan daha sonra ise bütün dünyaya, oradan ise İslam ülkelerine yayılan milliyetçilik akımı ve bu akımın etkisiyle gelişen siyasi gelişmeler gitgide halifelik'in birleştirici gücünü azaltmıştır. I. Dünya Savaşı'nda V. Mehmet tarafından Cihad-ı Ekber ilan edilerek İslam dünyası Osmanlı tarafına çekilmeye çalışılmıştır. Fakat halifenin bu ilanı, İslam dünyasında ciddi bir karşılık bulmamıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında halkı Müsl¼man olan ve Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Ortadođu bölgesinin liderleri, İngiltere'nin kışkırtmasıyla buldukları yerde Osmanlı'ya karşı isyana girişmişlerdir. Arap Yarımadası'nda, kutsal toprakların yöneticiliğini yapan Mekke Emiri şerif Hüseyin, 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı cihat ilan ederek isyan

---

¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev: Z. Kadiri Ugan, Cilt I, MEB. Yayınları, İstanbul, 1990, s.600-602; Casim Avcı, “Hilafet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 17, İstanbul, 1998, s.539.

etmiştir. Akabinde ise aynı coğrafyada Arap halifeliğini kurmak ve halifeliği tekrar Türklerden almak için bir takım siyasi olaylar cereyan etmiştir.² Böylece artık hilafet kurumunun İslam dünyası üzerinde dinsel bir etkisinin iyice azaldığı görülmüştür.

1914-1918 yılları arasında vuku bulan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilmiş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. Nitekim İtilaf Devletleri, 1 Kasım 1918 tarihinden itibaren, Osmanlı topraklarını işgal etmeye girişmişlerdir. Bundan sonra Anadolu'nun her yerinde işgaller başlamıştır.³ İzmir, 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, işgalden bir gün sonra 16 Mayıs'ta 9. Ordu Müfettişi olarak İstanbul'dan Samsun'a doğru yola çıkmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla birlikte yeni bir sürece girilmiştir. Bu adım, Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Bunun hemen akabinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş ve kongreler yapılarak halkın teşkilatlandırılması amaçlanmıştır.⁴ Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin önderliğinde Anadolu'da Kuva-yı Milliye tarafından milli direniş hareketi başlatılmıştır. Kuva-yı Milliye, halkın kendisinin oluşturduğu ve düzenli ordu oluşturuluncaya değin Anadolu'da, işgalci güçlere karşı büyük direniş göstermiş ve buldukları bölgeyi canla başla savunmuşlardır.⁵

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından on dokuz ay sonra, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi teşkil edilmiştir. Bu meclis hem son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında üye olup

² Sir Thomas Walker Arnold, "Halife", İslam Ansiklopedisi, Cilt 5/1, MEB. Yayınları, İstanbul, 1950, s.149-155. Hasan Gümüšoğlu, *Osmanlı Hilafeti ve Kaldırılması*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2000. s.35-36; Oğuz AYTEPE, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2002, s.16-18. Bu konuda daha detaylı bilgi için Bkz: Bernard Lewis, *Tarihte Araçlar*, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, MEB. Yayınları, İstanbul, 1991, s.25; Ömer Faruk Kırmıt, "İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4, Aralık 2020, s.1328; Nurşen Mazıcı, *Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, Dilmen Kitapevi, İstanbul, 1984, s.3.

⁴ Yaşar Özüçetin - H. Mehmet Dağistan, "Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt IX, Sayı 20-21, 2010 (2011), s.27.

⁵ Özüçetin- Dağistan, "Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye", s.15.

çeşitli yollarla Ankara'ya gelen hem de Anadolu'da yapılan seçimler sonunda seçilen kişilerden oluşmuştur. Toplamda 337 milletvekili vardır.⁶ Böylece Anadolu'da aynı sınırlar içerisinde biri İstanbul'da ötekisi ise Ankara'da olmak üzere iki hükümet mevcut olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde özellikle saltanat ve hilafeti elinde bulunduran padişah, Anadolu'da düşmana karşı mücadele eden TBMM ordusunun önüne birçok engeller çıkarmıştır. Padişahın, düşmanla mücadele etmediği gibi, TBMM ile hareket edenlerin din düşmanı olduğuna dair fetvalar verdirmesi de Milli Mücadele'yi aralıklarla sekteye uğratmıştır.⁷

Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin verdiği bu fetvada Mustafa Kemal Paşa isyancı olarak nitelendirilmiş ve onun ile Kuva-yı Milliye üyelerinin de katlinin vacip olduğunu ve görüldükleri yerde katledilmeleri gerektiğini söylemiştir. Abdullah Efendi, padişah/halifeye sadık bütün Müslümanların Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı gelmelerini telkin etmiştir.⁸ Ayrıca Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin verdiği bu fetva, Yunan uçakları vasıtasıyla dağıtılmıştır. Bunun yanında İngiliz Konsoloslarıyla Rum ve Ermeni teşkilatı da bu fetvaları Anadolu halkına ulaştırmaya çalışmışlardır.⁹

Başka bir fetvada ise, halifeye karşı gelecek olan kişilerin dinden çıkan birer eşkıya olduğu belirtilmiş ve Kur'an hükmünce, bunları öldürmenin meşru olduğu söylenmiştir. Diğer bir fetvada ise bu eşkıyalar ile savaşmak için gönderilen askerler, eğer bunlarla çarpışmaz veya ölürüm korkusuyla savaştan kaçarlarsa çok büyük günah işleyecekleri, bu günahın vebalinin dünya ve ahirette büyük olacağı söylenmiştir. 11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının rütbelerinin alınmasına karar verilmiştir. 13 Mayıs'ta ise bu karar gereğince genelge yayınlanmış ve bütün idari teşkilatlara

⁶ Mazıcı, Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), s.26.

⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, TTK., Ankara, 2004, s.256,257.

⁸ Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin vermiş olduğu fetva için Bkz: Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1920; Peyam-ı Sabah, 11 Nisan 1920.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s.286.

gönderilmiştir.¹⁰ Bu fetvalarla Ankara Hükümeti'ne destek veren halk önce dini sonra ise psikolojik olarak etkilenmeye çalışılmıştır. Neticede bu fetvanın Milli Mücadele'ye destek veren Müslüman Anadolu halkı üzerinde etkisi büyük olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin verdiği bu fetvadan dolayı nizamiye efradından bazı kimselerin, silah bırakarak, memleketlerine savuştuğunu ifade ederek, durumun vahametini göstermiştir.¹¹ Sadece askerler savaştan firar etmekle kalmamış ve TBMM'ye karşı Anadolu'nun birçok bölgesinde isyanlar çıkmıştır. Bunun sonucunda Anadolu'da aylarca çarpışma olmuştur.¹² Düşmana karşı verilmesi gereken mücadele sekteye uğradığı gibi gereksiz yere kardeş kanı dökülmüş ve Anadolu'nun işgalden kurtarılma süreci uzamıştır.

Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti'nin vermiş olduğu bu fetvalar karşısında sessiz kalmamış, Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendi başkanlığında 21 kişiden oluşan bir heyet, 14 Nisan 1920 tarihinde bir fetva vermiştir. Ayrıca bu fetva Anadolu'daki müftülerin hepsine ve önde gelen bazı din adamlarına da gönderilmiş ve onlar da bunu onaylamışlardır. Bu fetvada genel olarak, halifenin saltanat merkezi olan İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği ve halifenin bu fetvaları özgür bir şekilde veremediği için geçersiz olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Milli Mücadele hareketine katılanların sağ kalırlarsa gazi, ölürlerse şehit olacaklarına dair bir fetva da verilmiştir.¹³ Burada şu konuya da değinmek gereklidir. Milli Mücadele Dönemi'nde özellikle dış Müslümanların Anadolu'ya yardım ettikleri görülmüştür. Hint Hilafet Komitesi, Ankara Hükümeti'ne Anadolu'daki Milli Mücadele için yardım kampanyası başlatmıştır. Hindistan Müslümanları Anadolu'ya 125.000 İngiliz lirası yardım göndermişlerdir.¹⁴ Fakat Hint Müslümanlarından bir kısmının, Anadolu'ya yardım etmesi örneğinden

¹⁰ Kemal Çelik, "Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım-2007, s.589-591.

¹¹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ed. Nejat Bayramoğlu-Kurtuluş Güran, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, Ankara, 2015, s.358.

¹² *Nutuk*, s.431.

¹³ İrâde-i Milliye, 22 Nisan 1920; Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1920; Çelik, a.g.m., s.590,591.

¹⁴ H. H. Şahin, "Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağı Ve Hindistan Hilafet Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 2019, s.747.

yola çıkararak hilafetin birleştirici ve eski gücünün devam ettiğini söylemek çok zordur.

Özellikle İstanbul Hükümeti'nin dini kullanarak, Müslümanların Mustafa Kemal Paşa'ya ve çevresine karşı cephe almaları sağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa gerek saltanat ve gerekse halifelik kurumunun kendi halkına karşı olduğunu ve düşmanla işbirliği yaptığını görmüş, miadını dolduran bu kurumların gelecek için hiçbir anlam ifade etmediğini anlamıştır. Şurası bir gerçektir ki asırlar boyunca toplumu şekillendiren ve toplum nezdinde çok büyük saygı gören bu makamların kaldırılması da sanıldığı gibi kolay olmamıştır.

TBMM ordusu Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazanmış ve bu zaferden sonra Türklerin tek temsilcisi İstanbul Hükümeti değil Ankara'da halkın seçimleriyle işbaşına gelen milletvekillerinin oluşturduğu TBMM olmuştur. Fakat İngiltere, İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti arasında çıkacak olan ihtilafardan faydalanmayı düşünmüştür. Bu sebepten dolayı Mustafa Kemal Paşa, önceden beri kafasında var olan saltanatı kaldırma düşüncesinin artık zamanının geldiğini anlamıştır. Çünkü İtilaf Devletleri, Türkler arasında ikilik çıkarma planları yapmaktaydılar. Mustafa Kemal Paşa, Lozan Konferansı'na TBMM ile birlikte İstanbul Hükümeti'nin çağırılmasının, iki başlılığa neden olacağı düşüncesi saltanatın kaldırılmasının haklı gerekçesini oluşturmuştur. Saltanat kaldırılmış fakat hilafetin saltanattan ayrılarak devam etmesine izin verilmiştir.¹⁵

Burada Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatı kaldırmaya gücü yettiği halde niçin hilafeti de kaldırmadığı düşünülebilir. Buna bir sebep olarak 24 Temmuz 1923 günü başlayacak olan Lozan Konferansı gösterilebilir.¹⁶ Çünkü İsmet Paşa, Lozan'a giderken bir İngiliz

¹⁵ Bige Yavuz, "1924 Türkiye'sinde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı Tepkiler İle İlgili Bir İngiliz Belgesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, No: 11, Mayıs 1993, s.323. Saltanatın kaldırılmasından önce yaşanan gelişmeler hakkında, detaylı bilgi için Bkz: Osman Olcay - Seha L. Meray, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, SBF Yayınları, Ankara, 1977.

¹⁶ Lozan Konferansı'na gidecek olan heyetten, hilafet meselesinin gündeme getirilmesine taviz verilmemesi istenilmiştir. Ayrıca karşısında oturan devletlerinde bu konuda herhangi bir teşebbüste bulunmadığı görülmektedir. Fahir Armaoğlu, "Hilafetin Dış Cephesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 41, Temmuz 1998, s.354.

gazeteciye; Türk milletinin asırlarca hilafeti benimsediğini, tasvip ettiğini belirterek, yaşadıkları müddetçe, kanlarının son damlasına kadar hilafeti koruyacaklarını ve devam ettireceklerini söylemiştir.¹⁷ Lozan Antlaşması imzalanıp, Türkiye'nin elini dışta bağlayabilecek bir durum olmadığı için halifelik'in devam edip-etmemesi durumu tartışılmaya başlanılmıştır. Türkiye'nin burada stratejik bir hamle yaptığı söylenebilir. Çünkü Lozan öncesi bu dile getirilseydi, İngiltere bu durumu kendi lehine kullanıp Türkiye'yi içte ve dışta sıkıştırıp, elini kolunu bağlayabilirdi.

Nitekim kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesinde haksız olmadığı anlaşılmıştır. Lozan görüşmeleri ilkinde kesintiye uğramıştır. Güney Asya Müslümanları, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğramasından sonra özellikle İngilizleri kastederek, hilafetin merkezi olan Türkiye'ye karşı bir oyun çevirirlerse, onlara karşı çıkacaklarını belirtmişlerdir. Olumlu gibi görülen bu gelişme hem Türkiye'nin iç işlerine karışılmasına yol açmış hem de Türkiye'nin hamle yapmasını kısıtlayan bir durum olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, halen Anadolu'nun çok güçlü dinsel aidiyet duygusuyla halifeye bağlı olduğunu biliyordu. O, devleti kurmadan ve merkezi gücü tam manasıyla eline geçirmeden halifelik'i kaldırdığı vakit bunun birçok sosyal ayaklanmayı harekete geçireceğini tahmin ettiği için, günün şartları gereği bunu sakıncalı bulmuştur. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, devlet siyasetini iyi bilen bir devlet adamıdır. O, dönemin şartlarına uygun hareket eder, aceleci davranmaz ve koşullar yerine geldiği zaman işlerini yapardı. Müslüman Anadolu halkının tavırlarını nazara almadan ve onlara neden yaptığını göstermeden halifelik'i kaldıramazdı. Bunun şimdi ne yeri ne zamanıydı.¹⁸

TBMM'nin saltanatı kaldırmasından üç gün sonra 4 Kasım 1922 tarihinde İstanbul Hükümeti'nin siyasal varlığı bitmiş ve son Osmanlı padişahı Sultan Vahdettin Han 17 Kasım günü, can güvenliğinin tehlike altına girdiğini düşünerek, bir İngiliz zırhlısına binerek, İngiltere'ye iltica etmiştir. Hâkimiyet-i Milliyet Gazetesi bu konuyu manşetten vermiş ve

¹⁷ Nurettin Güz, Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991, s.112-113.

¹⁸ Mim Kemal Öke, Mustafa Kemal Paşa ve İslam Dünyası Hilafet Hareketi, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.85-88.

Vahdettin'in ülke dışına irtikap etme haberini çok sert bir tepki ile duyurmuştur.¹⁹

Saltanatın kaldırılıp, halifeliğe dokunulmadığı belirtilmiştir. Fakat Vahdettin yurtdışına çıktığı için halifelik makamı boş kalmış ve halifelik meselesi sorunu ortaya çıkmıştır. TBMM, Vahdettin'in ülkeden ayrılması üzerine 18 Kasım 1922'de onun aynı zamanda halifelikten de feragat etmiş sayıldığını kabul etmiştir. Bundan dolayı dönemin Şeriye Vekili Mehmet Vehbi Efendi, Vahdettin'in halifelikten de feragat ettiğine dair vermiş olduğu fetva mecliste okunmuş ve kabul edilmiştir.²⁰

Meclis, yeni halifeyi kararlaştırmak için 18 Kasım 1922 tarihinde gizli bir oturum yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, burada halifelik hakkında bir konuşma yapmış ve halifeliğin tarihî olarak hanedanda olduğunu kabul etmeleri gerektiğini belirterek, bunu muhafaza etmenin bir zaruret olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, halife olarak seçilmesi gereken kişinin Abdülmecit Efendi olması gerektiğine dair öneride bulunmasına rağmen, Abdülmecit Efendi'nin öncesinde bazı hatalar yaptığını ve Meclis hakkında birçok eleştiride bulunduğunu vurgulamıştır. Bu olumsuzluklara rağmen, onun şimdi Meclis'in mukarreratını kabul ettiğine dair senet verdiğini beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Abdülmecit Efendi'yi önermesi Rauf Bey tarafından da olumlu karşılanmıştır. Bu gizli oturumda tartışılan önemli bir mesele de halifenin İstanbul'da oturup oturmaması durumu olmuştur. Çünkü İstanbul hala İtilaf Devletleri'nin işgali altında bulunduğu için, halifenin İngilizlerle temasa geçebileceğinden endişe edilmiştir. Ayrıca halifenin İstanbul'da bulunması ve siyasi yönetim merkezinin Ankara olduğu için, halifeliğin Vatikan benzeri gibi bir yönetim anlayışı ortaya çıkaracağı, bunun ileride sorunlara yol açabileceği de konuşulmuştur.²¹ Mustafa Kemal Paşa, bunları engellemek için İstanbul'a göndereceği Refet Paşa'ya Abdülmecid

¹⁹Hâkimiyet-i Milliye, 19 Kasım 1922.

²⁰T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Fon 51.0.0.0, Yer 13.113.62, Tarih 19.11.1922; TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, Devre I, İctima III, Birleşim 140, 18 Kasım 1922, s.1042-1065.

²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İnikat 140, 18 Kasım 1922, s.1048-1055.

Efendi'nin İngiltere veya herhangi bir ülkeyle işbirliği içerisine girmeyeceğine dair bir sözleşme yapmasını istemiştir.²² Nihayet mecliste Abdülmecit Efendi oylanarak, halife seçilmiştir. TBMM, halifeye bağlı olduklarına dair iyi niyet göstergesi olarak başında Refet Paşa'nın bulunduğu, 15 kişilik bir heyeti İstanbul'a göndermiştir.²³

Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa aracılığıyla yeni halife seçilen Abdülmecid Efendi'ye uyması gereken birtakım kuralları bildirmiş ve bu konuda dikkatli davranmasını istemiştir. Bunlar; Abdülmecit Efendi, sadece Halife-i Müslim'in sanını kullanacak, buna başka sanlar da eklemeyecektir. Ayrıca, İslam dünyasına halife seçildiği için yayınlayacağı bildiride; bu sistemin TBMM, Türk halkı ve bütün İslam âlemi için en uygun bir sistem olduğunu belirtmesi istenmiştir. Fakat Abdülmecit Efendi, Refet Bey'e halifelige dair bazı davranışlarının sınırlandırılmasını kabul etmediğini belirtmiş ve Halife-i Müslim'in sanına ek olarak Hadimu'l-Haremeyn sanını da kullanmak istediğini, Cuma Selamlıkları'nda hilat ve Fatih Sultan Mehmet'in kullandığı sarıya benzer bir sarık takarak çıkmak istediğini de söylemiştir. Fakat bütün bu isteklerden sadece Hadimu'l-Haremeyn sanını kullanmasına izin verilmiş ve diğer istekler Mustafa Kemal Paşa nezdinde kabul görmemiştir.²⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın, halife seçilmeden önce Abdülmecid Efendiye bazı halifelik şartlarını ileri sürmesi, onun bu meseleyi karşılıklı bir anlaşmaya dönüştürmesi olarak değerlendirilebilir. Böylece halifenin siyasete asla dahil olmayacağı sadece Müslümanların manevi önderi olarak kabul edileceği tartışması da resmileştirilmiştir.

Abdülmecit Efendi, halife seçildiği için İstanbul'da biat töreni yapılmıştır. Üzerinde durulması gereken tartışmalardan birisi de burada ortaya çıkmıştır. Eski saltanat törenlerine benzeyen bu şaşalı törene, bazı vekiller de katılmıştır. Vekiller, Ankara'dan getirdikleri kutsal emanetleri halifeye takdim etmişlerdir. Bu görkemli tören,

²² Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İnikat 140, 18 Kasım 1922, s.1043-1045.

²³ *Türk İstiklal Harbi*, II. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım IV. Kitap, İstiklâl Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922- 1 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.186,187; Komisyon, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.24,25.

²⁴ Nutuk, s.530-531; Aytepe, a.g.m., s.20

ayrıca Ankara’da bulunan bazı muhafazakâr vekilleri de sevindirmiştir. Fakat bazı vekiller, saltanatın kaldırıldığını ileri sürerek, halifenin saltanat alayı toplamasına ciddi tepki göstermiştir. İşte yaşanan bütün bu tartışmaların, halifeliğin kaldırılmasına kadar devam ettiği görülmüştür.²⁵ Abdülmecit Efendi’ye gösterilen bu ihtimamdan sevinen vekiller arasında, muhafazakâr olarak nitelendirdiğimiz Paşaların da olduğu söylenebilir.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa’nın bu ara dönemde halifelik hakkında farklı düşüncelere sahip olduğu görülmüştür. Çünkü saltanat kaldırıldıktan sonra herkes halifeliğin yeni durumunun ne olacağını merak ederken, halifenin hangi konumda bulunacağı sorunu da ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, insanların bu merakını, halifelik ile egemenlik makamlarının beraber olmasını gayet normal karşıladığını söyleyerek gidermiştir. Hatta yan yana devam edecek olan bu iki tarzın ayrımını da egemenliğin milletin seçeceği kişiye verilirken, halifeliğin ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin mecliste seçeceği birine ait olacağı şeklinde belirtmiştir.²⁶ Mustafa Kemal Paşa’nın burada ayrıca pragmatist davrandığını söylemek mümkündür.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, bu durumun sıkıntı meydana getireceğini bilmesine rağmen, saltanatı kaldırınca gelecek tepkilerden dolayı halifelik kurumunun bir süre devam etmesini istemiştir. Fakat gerek Paşaların halifeye olan bağlılıkları gerekse de halkın halife etrafında toplanmaya çalışması, Cumhuriyet rejiminin devam etmesini tehlikeye sokmuştur. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, her şey olup bitmeden elini çabuk tutması gerektiğini, saltanat yerine bu kurumun canlandırılmaması için kaldırılması gerektiğini düşünmüştür. Bunun için o, uygun bir zamanın gelmesini ve gerekli koşulların oluşmasını beklemiştir. Bütün bu gelişmeler yaşanmaya devam ederken, bu sırada Ankara’nın yeni başkent olması için TBMM’ye bir teklif verilmiştir. 13 Ekim 1923’de TBMM tarafından Ankara’nın başkent olması kabul

---

²⁵ Mehmet Emin Elmacı, “Laiiklik Kavramı ve Türkiye’de 3 Mart 1924 Yasalarına Kadar Gelişimi”, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl 11, Sayı XXXIV, 2018, s.792.

²⁶ Komisyon, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II, s.25.

edilmiştir.²⁷ Bu durumu saltanat kaldırıldıktan sonra atılan stratejik bir hamle olarak değerlendirmek mümkündür.

Öyleyse Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatı kaldırırken halifeliği de niye kaldırmadığını genel olarak üç maddede toplayabiliriz. En başta o yaptığı inkılapları halka kabul ettirmek ve içlerine sindirmelerini sağlamak düşüncesindeydi. Diğerleri ise önce iç sonra ise dış siyasette tepki çekmemek ve istenilen zamanın gelmesinin beklenilmesidir.²⁸ Çalışmanın bu kısmına kadar, ağırlıklı olarak saltanatın kaldırılmasına rağmen, niçin halifeliğin kaldırılmadığı meselesi izah edilerek, konuya giriş yapılmıştır. Bundan sonra halifeliğin kaldırılması hakkında Paşalarla Rauf Bey'in nasıl bir tepki ortaya koyduğu açıklanacaktır. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Refet, Ali Fuat ve Kazım Paşalar özelinde ele alınan halifeliğin kaldırılması hakkında yaşanan fikir ayrışmaları, çalışmanın esasını teşkil etmiştir. Çalışmanın amacı, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra başlayan ve halifeliğin kaldırılmasından sonraki süreçte yaşanan olayları kapsamlı şekilde ele alarak tespit etmek ve farklı bir bakış açısıyla yorumlamak olarak belirlenmiştir. Çalışmada, ağırlıklı olarak tarihsel araştırma yöntemi uygulanmış olup; konuyla ilgili arşiv belgeleri, hatıratlar, dönemin gazeteleri ve çeşitli telif-tetkik eserler kullanılmıştır.

---

²⁷TBMM Zabıt Ceridesi, İ:1, C:2, Devre:II, 35, Birleşim, Tarih: 13 Ekim 1923, s. 618; Nutuk, s.601,602; Lewis, a.g.e., s.260. Mustafa Kemal Paşa, İzmit'te 1923'ün Ocak ayında, merkezi İstanbul'da bulunan gazetelerin başyazarlarıyla bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede, İstanbul'un başkent olarak devam etmesi konusu gündeme gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa, başkent olarak devam etmesinin askeri açıdan uygun olmayacağını belirtmiştir. Akabinde Türkiye'ye başkent olabilecek şehirler arasında İzmir, Bursa, Eskişehir ve Ankara'yı zikretmiştir. O, her ne kadar da diğer illeri zikretse de gönlünden geçen şehir Ankara olmuştur. Diğer şehirlere göre Ankara'nın başkent olmaya daha uygun olduğunu dile getirmiştir. Milli Mücadele'nin yönetildiği yer olması, Anadolu tam ortasında bulunması hasebiyle doğu ile batı arasında irtibatı kolaylaştırması gibi nedenleri buna dayanak olarak göstermiştir. Zamanı geldiği gün bu konu üzerine eğileceğini de gazetecilere ayrıca belirtmiştir. Seçil Akgün, "Ankara'nın Başkent Oluşu", IX. Türk Tarih Kongresi, III. Cilt, T.T.K., Ankara, 1989, s.2078.

²⁸ Nurşen Mazıcı, Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), Dilmen Kitapevi, İstanbul, 1984, s.80-83.

Mustafa Kemal İle Paşalar Arasında İlk Büyük Kopuş: Paşaların Cumhuriyetin İlan Ediliş Şekline İtirazları

TBMM, farklı düşünce ve yaşayış tarzına sahip milletvekillerinden oluşmuştur. TBMM'nin bu heterojen yapısı sayesinde meclis içerisinde I. ve II. Grup adıyla ayrışmalar yaşanmıştır. I. Grup Mustafa Kemal Paşa liderliğinde iktidarı, II. Grup ise daha çok muhalefeti temsil etmiştir. II. Grup milletvekilleri Milli Mücadele'nin son dönemlerinde artık düşmana karşı verilen zaferin nihayete eriştiği son günlerde Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan muhalefeti daha da arttırmışlardır. Bütün milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın, öteden beri fikirlerini bilmelerine rağmen, artık onun saltanatı kaldırıp yerine demokrasiye dayalı bir rejim inşa edeceğini ve bu konuda kesin kararlı olduğunu görmüşlerdir. Bu durumdan sadece II. Grup milletvekilleri değil Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları da endişe etmişlerdir. Paşalar da diğerleri gibi padişah/halifenin geleceğinin tehdit edilmemesi için Mustafa Kemal Paşa'yı ikna etmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır.²⁹

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin 5 Ağustos 1922 yılında süresinin biteceği ve tekrar uzatılması için mecliste görüşülecek olan Başkumandanlık Kanunu'nun çok zor geçeceğini düşünmüştür. Bunun için mecliste tartışılacak konulara daha önceden hazırlıklı olmak için Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa ile katılacağı bir toplantı düzenlemek istemiştir. Bu toplantı 19 Temmuz 1922 günü Refet Paşa'nın Keçiören'de bulunan köşkünde yapılmıştır.³⁰ Bu toplantı, Mustafa Kemal Paşa için bir fırsat olmuştur. Mustafa Kemal Paşa; Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa ile sohbet ederken onlara padişah ve halifeliğin geleceği hakkında ne düşündüklerini sormuştur.³¹ Rauf Bey, padişahın ekmeğiyle yetiştiği için padişaha borçlu olduğunu belirtmiş ve halifeye ise gönülden bağlı olduğunu ifade ederek bunun görgüsünün bir gereği olduğunu

²⁹ TBMM'de bulunan milletvekillerinin düşünce yapısı hakkında Bkz: İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997.

³⁰ Feridun Kandemir, Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay, Sinan Matbaası, İstanbul, 1965, s.65.

³¹ M. Galip Baysan, Türkiye'de Demokrasi'nin Kuruluşunda Ordunun Rolü (İkinci Kitap: 1918-1950), Üniversiteliler Ofset, İzmir, 2003, s.137.

söylemiştir. Refet Paşa da Rauf Bey gibi düşündüğünü belirtmiştir. Ali Fuat Paşa ise Moskova'dan yeni geldiğini ileri sürerek kesin bir fikir belirtmekten kaçınmıştır.³² Bu bilgilerden yola çıkarak Mustafa Kemal Paşa'ya, Anadolu'nun düşmandan tamamen temizlenmesi sırasında, yanında yer alan Rauf Bey ve Refet Paşa, saltanat ve halifeliğin durumunun ne olacağı meselesinde, Mustafa Kemal Paşa'yla aynı görüşte olmadıklarını ilk defa açıkça ifade etmişlerdir. Ali Fuat Paşa'nın da benzer düşüncelere sahip olduğu görülmüştür.

Aslında sohbet esnasında geçen bu konuşmada, Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele'yi birlikte yöneten bu Paşalarla Rauf Bey'in gelecek konusunda aynı fikirde olmadıkları artık net olarak görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'yı yakından tanıyan kişiler, onun saltanat ve halifelik hakkındaki fikirlerini öteden beri bilmekteydiler. En iyi bilenlerden birisi de Keçiören toplantısında bulunan Ali Fuat Paşa'ydı. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın daha 20'li yaşlarının başında kafasında var olan ve milli iradeyi esas alan Batılı bir yönetimi tasarladığını söylemiştir. Hatta Ali Fuat Paşa, burada şu anıyı anlatmıştır: 1902'de Harp Akademisi birinci sınıfa gittikleri sırada sınıf arkadaşı olan Mustafa Kemal'i, Kuzguncuk'ta bulunan köşklere davet etmiş ve onu ertesi gün köşke gelen Osman Nizami Paşa ile tanıştırmıştır. Osman Nizami Paşa ile Mustafa Kemal Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerinde bir konuşma yapmıştır. Osman Nizami Paşa, gelecekte II. Abdülhamit idaresinin yıkılacağını belirtmiş, fakat onun yerine gelecek olan batı tarzı bir yönetim anlayışının, memleketi tamamen kalkındıracağına da inanmadığını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, burada inkılap kelimesini kullanarak, batılı anlamda bir yönetimden bahsetmiştir.³³ Aslında, Paşalarla Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın diktatör olmasından korkmuşlardır. Fakat Ali Fuat Paşa bir konuşmasında *"Biz Kurtuluş Savaşı'nı beş bekar başlattık. Mustafa Kemal Paşa, ben, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Rauf Orbay. Eğer Atatürk başa geçmese idi hiçbirimiz bu işi götüremezdik. Çünkü hiçbirimiz diğerinin liderliğini, kumandanlığını kabul edecek karakterde kişiler değildik. Ancak Atatürk'ün üstün kudret ve kuvveti, cesareti,*

³²Nutuk, s.520,521.

³³ Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.24,25.

mertliği ve dürüstlüğü hepimizi bir araya getirmiş ve bir arada tutmuştur ” diyerek, Mustafa Kemal Paşa’nın rolünün altını çizmiştir.³⁴

Mustafa Kemal Paşa, Keçiören’de yapılan toplantıyı hiç unutmamıştır. Bu toplantıda konuşulanları Nutuk’ta net şekilde dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey’in, saltanat ve halifelik hakkındaki düşüncelerini bilmesine rağmen, saltanatı kaldırmadan evvel hem Rauf Bey ve Kazım Paşa’yı mecliste bulunan odasına davet etmiş, saltanat ve hilafeti birbirinden ayıracağını ve saltanatı kaldıracağını söyleyerek, mecliste kendisine destek vermelerini rica etmiştir.³⁵ Mustafa Kemal Paşa ayrıca meclis kürsüsünden saltanatın gereksiz olduğuna dair bir konuşma yapmalarını da istemiştir. Fakat bu istek her ikisi tarafından kabul edilmemiştir.³⁶ Feridun Kandemir’in aktardıklarına göre Rauf Bey, Dr. Rıza Nur Bey’in saltanatın kaldırılmasına dair hazırlamış olduğu teklifi, Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Süreyya Bey, Ali Fethi Bey, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve seksen kadar arkadaşıyla birlikte imzalayarak meclise sunduklarını belirtmiştir.³⁷ Burada Rauf Bey’in hakkını teslim etmek gerekir. Çünkü Rauf Bey, Keçiören toplantısında her ne kadar padişahın ekmeğini yediği için ona gönülden bağlı olduğunu söylese de saltanatın kaldırılması konusunda Mustafa Kemal Paşa’ya muhalefet etmediği görülmüştür.³⁸

Nihayet Milli Mücadele kazanılmış ve artık ülkenin geleceği için hızlı şekilde bir takım kararlar alınmasının vakti gelmiştir. Saltanat daha önce kaldırıldığı için, şimdi Türk milletine en uygun olan yönetim şekline karar verilmek istenilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türk milletine en uygun idare tarzının Cumhuriyet olduğunu öngörmüştür. Mustafa Kemal Paşa’nın genç bir Osmanlı subayıyken aklında olan bu yönetim şekline kesin olarak karar vermesi 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktığı andan itibaren bilinmektedir. Milli Mücadele’ye başladığı günlerde

---

³⁴ Çağatay Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s.65.

³⁵Nutuk, s.522.

³⁶ Kazım Karabekir, Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s.92

³⁷ Kandemir, Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay, s.89

³⁸ Nutuk, s.522.

dahi bu konu hakkında yakın arkadaşlarıyla konuşmuş; hatta Mazhar Müfid (Kansu)'ya ileride hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını bile söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın hem Amasya Genelgesi'nde hem de Sivas Kongresi'nde Cumhuriyet kelimesini telaffuz etmeden, milli iradeyi esas alan yönetimin, egemen kılınmasının esas alacaklarını vurgulamıştır. Amasya Genelgesi'nde "*Milletin azim ve kararı*", Sivas Kongresi'nde ise hem milletin azmi ve iradesi kavramını hem de milli iradenin hâkim kılınması kavramını kullanmıştır.³⁹

TBMM, 29 Ekim 1923 gününün akşamında saat 20.30'da yeni yönetim şekli olan Cumhuriyet rejimini kabul etmiş ve oylamaya katılan 158 milletvekilinin tamamı tarafından, Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyetin ilanı edilmesinin hemen akabinde aynı gece yüz bir pare top atılarak artık Cumhuriyet'e geçildiği bütün halka duyurulmuştur.⁴⁰ Türkiye, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte çağdaş ve laik bir devlet olmasının en önemli büyük adımını atmıştır. Yeni kurulan bu devlet artık gücünü pozitif hukuk yoluyla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Artık ulus-devlet için gerekli olan öğeleri ön plana çıkarmıştır. Ulus devleti, tamamen dayanmış olduğu gücü ve meşruiyet kaynağını millettan almıştır.⁴¹

Cumhuriyet'in ilan edileceği haberi Milli Mücadele komutanlarından hiçbirisine söylenmemiştir. Üstelik Cumhuriyet ilan edildiği sırada üç Paşa ve Rauf Bey Ankara'da değildi. Kazım Karabekir Paşa, 1923 yılında büyük bir Anadolu gezisine çıkmış, en son Erzurum üzerinden İstanbul'a dönerken yol güzergâhı üzerinde bulunan yerlerle de temaslarını devam ettirmiştir.⁴² Ali Fuat Paşa ise Konya'da bulunan

³⁹ Ercan Yalçın, "Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları", ÇTTAD, X/22, Bahar-2011, s.117-119. Amasya Genelgesi'nin imzalanmasında sadece Mustafa Kemal Paşa'nın rolü olmamıştır. Ali Fuat, Rauf ve Refet Paşalar da bu sırada Amasya'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önceden hazırlamış olduğu metin üzerinde çalışmışlar ve ilan edilen genelgenin yapısının oluşmasında büyük görev üstlenmişlerdir.

⁴⁰TBMM Z.C., Devre 2, Celse III, İctima 1, 29 Ekim 1923, s.209; Selçuk Duman, "Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu Ve Cumhuriyet'in Nitelikleri", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 14, No 1, Mart 2006, s.258.

⁴¹ E. Fuat Keyman, "Türkiye'de "Lâiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme", Doğu Batı, Yıl 6, Sayı 23, Mayıs- Haziran- Temmuz 2003, s.118.

⁴²Tevhîd-i Efkâr, 14 Ekim 1923; Tevhîd-i Efkâr, 16 Ekim 1923.

II. Ordu Müfettişliği görevine gitmek için 27 Ekim 1923 gece Çankaya'ya çıkararak, Mustafa Kemal Paşa'ya veda etmiştir. Fakat Ali Fuat Paşa, hemen görev yeri Konya'ya gitmemiş, doğduğu yer olan İstanbul'a hareket etmiştir.⁴³ Orada, Rauf Bey, Adnan (Adivar) Bey ve Refet Paşa tarafından karşılanmıştır.⁴⁴ Böylelikle Cumhuriyet ilan edildiğinde, Kazım Paşa Trabzon'da, Rauf Bey'le birlikte Ali Fuat ve Refet Paşalar ise İstanbul'da bulunmuşlardır.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'i ilan etmeden önce Paşalara ve Rauf Bey'e danışmamasında, bu kişilerin muhalif tavırları etkili olmuştur. Çünkü onların bu konuda fikirlerini bildiği için danışmayı gerekli görmemiştir.⁴⁵ Cumhuriyetin, Ali Fuat Paşa, Kazım Paşa, Refet Paşa ve Rauf Bey'in Ankara'da olmadığı bir sırada ilan edilmesi, Paşalarla Rauf Bey'i kırmış ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Paşalarla Rauf Bey, zaten İstanbul'da buldukları için İstanbul basınına Cumhuriyet'in çok zamansız ve yersiz bir şekilde ilan edildiği hakkında beyanat vererek, örtük olarak rejimi eleştirmişlerdir.⁴⁶ Ali Fuat, Refet Paşalar ve Rauf Bey, İstanbul basınına beyanat vermelerine rağmen bu meseleyi uzatmadıkları görülmüştür. Fakat Kazım Paşa onlar gibi davranmamıştır. Kazım Paşa, Cumhuriyet ilan edildiği sırada Trabzon'daydı. Cumhuriyetin ilan edilmiş şerefine Trabzon'da da top atılmış ve Kazım Paşa bu durumdan öyle haberdar olmuştur. Kendisinin hem mebus hem de bir ordu kumandanı olduğunu ifade etmiş ve aniden gelişen bu olay karşısında kırgın olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Hatta Kazım Paşa bu sitemini daha da ileriye taşımış ve Mustafa Kemal Paşa'yı şiddetli bir biçimde tenkit etmiştir. Onun, İstiklal Harbi'nin en tehlikeli günlerinde kendileriyle birlikte istişare ederek karar almasına rağmen, savaştan sonra muzaffer bir başkomutan edasıyla etrafındakilere Cumhuriyet'i dikte ettirdiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle beraber eski

---

⁴³ Ayfer Özçelik, "Ali Fuat Cebesoy", Atatürk Ansiklopedisi, s.12. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-cebesoy-1882-1968/?pdf=3872> (Erişim Tarihi 22.07.2022),

⁴⁴Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ekim 1923.

⁴⁵ Taha Akyol, Ama Hangi Atatürk, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 433.

⁴⁶ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.200

⁴⁷ Uğur Mumcu, Kazım Karabekir Anlatıyor, Tekin Yayınları, İstanbul, 1993, s.109-110

arkadaşları olan Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve Rauf Beyi de ona rakip olabilir endişesiyle kötülemek işini hakkıyla yerine getirdiğini belirtmiştir.⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet ilan edilmeden bir gün önce 28 Ekim 1923 akşamında verdiği yemek sırasında bir konuşma yapmıştır. Aslında yemek esnasında yapılan bu konuşmada, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi beraber yürüttüğü arkadaşlarının Ankara'da bulunmadığı bir sırada, niçin Cumhuriyeti ilan ettiğinin sorusunu da cevap verildiği görülmektedir. Onların Ankara'da bulunmadığı için kendilerine haber verilmemesinden gereksiz yere sitem ettiklerini ifade etmiştir.⁴⁹ Paşalarla Rauf Bey'in bir türlü içselleştiremedikleri durum aslında Cumhuriyet'in ilan ediliş şekli değildi.⁵⁰ Paşalar ve Rauf Bey de saltanat kaldırıldıktan sonra artık yerine bugün ya da yarın Cumhuriyet rejiminin geleceğini bilmelerine rağmen Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan tutumları bunu açık şekilde anlamalarına engel olmuştur. Aslında Paşalar ve Rauf Bey, Milli Mücadele'nin zor dönemlerinde ortada çok görünmeyen fakat zafer kazanıldıktan sonra devletin nimetlerinden faydalanmaya çalışan kişilerin Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanmalarına ve onun da bunlara gereğinden fazla değer vermesinden şikâyet etmişlerdir.⁵¹ Artık Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele ekibi yerine, yapmasını planladığı inkılaplar için yeni bir ekip oluşturmaya başlamıştır.

⁴⁸ Mumcu, a.g.e., s.110-111.

⁴⁹ Duman, a.g.m., s.257.

⁵⁰ Abdurrahman Şeref Bey, TBMM'de Cumhuriyet'in ilanına muhalif olanlara karşı yapmış olduğu konuşmada, bunu, önceden doğmuş olan çocuğun adını, şimdi koymuş oldukları şeklinde ifade etmiştir. Bu örnekten yola çıkarak, çok önceden bilinen bu durumun artık resmi hale getirilmesi zaten beklenmektedir. Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s.413.

⁵¹ Vahdettin Engin, Hesaplaşma -Atatürk ve Muhalefet Arasındaki İktidar Mücadelesinde Son Hamle: İzmir Suikastı-, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s.22. Ayrıca Rauf Bey'le, Ali Fuat, Kazım Karabekir ve Refet Paşalar İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'na baş murahhas olarak gönderilmesinden oldukça rahatsız olmuşlardır. Onlar, İsmet Paşa'nın, Milli Mücadele'nin ilk zamanlarında katılmamış olmasını öne sürmekteydiler. Hatta onun, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra artık İstanbul'da kalamayacağını gördükten sonra Anadolu'ya geçerek, Milli Mücadele'ye destek verdiğini söylemişlerdir. Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.148.

Rauf Bey ve Kazım Karabekir Paşa'nın Halifeliğin Kaldırılması Olayına Bakışı

Rauf Bey, saltanatın kaldırılması konusunda verdiği desteği Cumhuriyet'in ilan edilmesinde göstermemiştir. Bu süreçlerde Rauf Bey'in farklı tavır sergilemesinde üstlendiği görevlerin etkisi olduğu söylenebilir. Saltanatın kaldırıldığı sırada o Vekiller Heyeti Başkanı olmasına rağmen Cumhuriyet'in ilan edilmesinden neredeyse üç ay önce 4 Ağustos 1923 tarihinde bu görevden istifa etmiştir. Rauf Bey zaten bir süreden beri hem siyasi hem de basında halifeliğin kaldırılacağına dair söylentileri, Cumhuriyet ilan edildikten sonra beraber değerlendirmiş ve bu konu hakkında İstanbul basınına mülakat vererek, bu iki durumu da eleştirmiştir.⁵² Çünkü o sıralarda İstanbul basını ağırlıklı olarak Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalif bir çizgideydi. Onun İstanbul basınına demeç vermesi, ileride parti grubu içerisinde tartışmalara yol açmıştır. Rauf Bey aslında Cumhuriyet'in idaresine karşı olmadığını belirterek yeni hükümet şekline karşı olduğunu söylemiştir. Çünkü o Cumhuriyet'in kuvvetli bir hükümet tarafından korunabileceğini ifade ederek, bunun için ise kuvvetli bir hükümetin yolunun güçlü bir şekilde oluşturulmuş görev bilincine sahip bir kabineden geçmekte olduğu şeklinde belirtmiştir.⁵³

Rauf Bey, Milli Mücadele sürecinde Mustafa Kemal Paşa'ya yer yer muhalefet etse de kesin cephe almadığı görülmektedir. Fakat Rauf Bey, Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın devlet içerisindeki kontrolünün ve gücünün giderek artmasından da çok rahatsız olmuştur. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya olan muhalefetini tepki çekmemek için bizzat onun üzerinden değil İsmet Paşa üzerinden göstermeye çalışmıştır. O, İsmet Paşa'nın Lozan görüşmeleri sırasındaki tavrı üzerinden örtük olarak Mustafa Kemal Paşa'yı eleştirmiştir.⁵⁴ Hatta Rauf Bey, Lozan görüşmelerine TBMM temsilcisi olarak kendisinin gitmesi gerektiğini düşünmüştür. Fakat Mustafa Kemal Paşa onu değil İsmet Paşa'yı seçmiştir. Onun, İsmet Paşa'yı seçmesindeki amaç Batı Cephesi'ndeki hizmetleri, lider ile uyumlu çalışması ve bilhassa da Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda

⁵²İstikbal Gazetesi, 12 Kasım 1923.

⁵³ Cemal Kutay, Sisi Tarihimiz, Cilt II, Özkaya Matbaası, İstanbul, 1976, s. 42.

⁵⁴Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk-Rauf Orbay Kavgası, Temel Yayınları, 2018, s.438.

gösterdiği başarı gösterilebilir.⁵⁵ Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefetini arttıran en önemli nedenlerden birisinin bu olduğu söylenebilir.

Rauf Bey, bu sırada Vekiller Heyeti Başkanıydı ve bundan dolayı kendisini Mustafa Kemal Paşa'dan sonra 2. adam olarak görmektedir. Lozan görüşmeleri sonrasında İsmet Paşa'yı karşılamamak için 13 Ağustos 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan istirahat izni talep etmiş ve 14 Ağustos'ta üç ay izin verilmiştir. Akabinde ise kısa bir süre sonra Rauf Bey istifa etmiştir. Artık 2. adam rolünü kaybetmiştir.⁵⁶ Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki fikir ayrılıklarını açıkça ifade etmeye başlamıştır.

Rauf Bey'in bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına veya Cumhuriyet rejimine karşı olmadığını söylemek mümkündür. Kendisi hep ifade ettiği gibi Milli Mücadele sırasında ön plana çıkmayan ve devlet kurulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olan kişilere karşı çıkmıştır. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın da kabineyi yeteri kadar vasfı olamayan kişilerden oluşturduğundan yakınmıştır. Rauf Bey ve diğer Paşalar hem mecliste hem de çevrede halife yanlısı olarak gösterilmiştir. Paşalar ve Rauf Bey, her ne kadar böyle olmadıklarını belirtse de bu kritik süreçte Abdülmecid Efendi'ye yaptıkları ziyaret bunu göstermektedir. Milli Mücadele liderlerinin çevrede halife yanlısı olarak aksettirilmesini kuvvetlendiren ve siyasi çevrede büyük ses getiren olayın, Rauf Bey'in İstanbul basınına verdiği demeçten sonra gerçekleştiği görülmüştür. Rauf Bey, basına Cumhuriyetin ilan ediliş şekli ve halifeliğin kaldırılacağı gibi söylemler hakkında demeç vermiş ve bundan çok kısa bir süre sonra yanına Refet Paşa ve Adnan Bey'i de alarak, Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyarete gitmiştir.⁵⁷ Mustafa Kemal Paşa, o sırada ordu müfettişlik görevine de devam eden Paşaların basına demeç vermeleri durumuna Nutuk'ta değinmiştir. Onların hislerini, artık açık şekilde ortaya koyduklarını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda Cumhuriyet'in ilan edilmesi üzerine İstanbul'da bulunan bazı gazetecilerin de halifeye bir rol yaptırmak

⁵⁵ Kocahanoğlu, Atatürk-Rauf Orbay Kavgası, s.378-380.

⁵⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Devre 2, İçtima 5, 16 Ağustos 1923, s.68.

⁵⁷ M. Kâmrân Ardaçoç, Hilafet Meselesi, Petek Yayınları, İstanbul, 1955, s.27

hevesine düştüler diyerek, basının halifeyi desteklemesini eleştirmiştir.⁵⁸ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Adnan Beylerin ve bazı kumandanlarla beraber halifeyi ziyaret etmelerinin memlekette tereddütler oluşturduğunu ve bunun kamuoyunda bazı karışıklıklar uyandırdığını söylemiştir. Hatta o, bu kişilerin halifeyi ziyaret etmelerinden dolayı, hem halifeyi yücelten bazı kişilerin hem de basının cesaret aldığından yakınmıştır.⁵⁹

Bundan sonra, özellikle İstanbul basınının bir kısmı da halifeyi destekleyen yazılar kaleme almışlardır. O sırada halifenin istifa edeceğine dair iddialar ortada dolaşırken, halifenin istifa etmemesi gerektiğine dair basında haberler yayınlanmıştır. Tam bu sırada Ankara ile arası iyi olmayan İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'in Tanin gazetesinde 'Huzur-ı Hilâfetpenâhiye' başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır. Bu yazısında, hilafetin Türklüğe kazandırılmış bir manevi kuvvet olduğunu belirtmiş ve eğer hilafet kaldırılırsa bunun Türklük için bir intihar olacağını iddia etmiştir. Lütfi Fikri Bey, sadece halifelği övmemiş ve halife Abdülmecit Efendi'nin istifa edeceği söylentileri üzerine, öleceğini dahi bilse asla makamını terk etmemesi gerektiğini tembih etmiştir.⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa, Lütfi Fikri Bey özelinde hem onu hem de onun gibi düşünen ve halife etrafında birleşmeye çalışan kişileri tenkit etmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla beraber halifenin baş üstünde tutulmasının artık mümkün olmadığını belirtmiştir.⁶¹

TBMM'de Rauf Bey'in yanına bazı üst düzey komutan ve bürokratları alarak Halife Abdülmecit Efendi'yi ziyarete gitmesi gündem olmuş ve büyük tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Rauf Bey, kendisi hakkında ortaya çıkan tartışmalara açıklık getirmek için, 22 Kasım 1923'de yapılan CHF toplantısında kürsüye çıkmış ve halifeyi ziyaret etmesinin altında hiçbir siyasi gerekçenin yatmadığını dile getirmiştir. Ayrıca meclise Halife Abdülmecit Efendi ile görüşüğünün nedenlerini uzun uzun anlatarak, milletvekillerini kendisine inanmaya

---

⁵⁸Nutuk, s.621.

⁵⁹Nutuk, s.626.

⁶⁰Tanin Gazetesi, 10 Kasım 1923; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi-II, Ed. Cezmi Eraslan, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3038, Açık Öğretim Fakültesi Yayını, No: 1988, Eskişehir, 2015, s.18.

⁶¹Nutuk, s.622-624.

ikna etmeye uğraşmıştır. Rauf Bey, halifeyi kendisi isteyerek ziyaret etmediğini bilhassa Halife Abdülmecid Efendi'nin kendilerini davet ettiğini belirtmiştir. Eğer bu davete icabet etmezse, bütün Müslümanların halifesine saygısızlık edeceği gibi bir düşüncüyü kendisine yakıştıramayacağını ifade etmiştir. İsmet Paşa, Rauf Bey'in milletvekillerini ikna etmeye çalışmasının boşa olduğunu belirtmiş ve bu konuda onu samimi bulmayarak ona karşı sert bir biçimde tepkisini ortaya koymuştur. Hatta Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, kaldırılan saltanat yerine halifelik kurumunun yüceltilmesi gibi bir hedefi gaye edinenlere bu konuda asla müsamaha göstermeyeceklerini belirtmiştir.⁶²

Çünkü ne Mustafa Kemal Paşa'nın ne İsmet Paşa'nın ne de TBMM'deki birçok milletvekilinin artık halifenin devlet yönetimine karışmasına yönelik en küçük bir şeye tahammülleri kalmamıştır. Bu durumu İsmet Paşa, Başbakan olarak en yüksek perdeden dile getirmiştir. İsmet Paşa'nın sert üslubu ve aynı zamanda net kararlı konuşmasının altında yatan sebep budur. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Rauf Bey'in direk Cumhuriyet'e karşı olduğunu ifade etmemekle birlikte, onun Cumhuriyet'i savunan ve isteyen bir kişi olmadığını da açıkça belirtmiştir.⁶³ Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk arkadaşlarından birisi olmasına karşın, Mustafa Kemal Paşa ile gerek karakter gerekse de görüş olarak en çok ayrılan kişilerden birisidir. Rauf Bey, kişilik olarak emir verilecek ve o emirleri uygulayacak yapıda biri değildi. Lord Kinross'a göre Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey arasında hiçbir zaman belirgin bir çatışma söz konusu olmamasına

⁶²Nutuk, s.631; Naşit Hakkı Uluğ, Halifeliğin Sonu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975, s. 130-140.

⁶³Mustafa Kemal Paşa, Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nda yer alan Meclis Hükümeti sistemini, Rauf Bey'in en iyi hükümet şekli olarak telakki ettiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Rauf Bey, devlet başkanı olarak halifenin başa getirilebileceği bir sistem olabileceğini düşünmektedir. Cumhuriyetin ilan edilmesi Rauf Bey'in bu planını alt üst etmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Rauf Bey ve onun gibi düşününlerin, artık hiçbir şekilde halifenin başkan olma ihtimali kalmadığını anladıklarını belirterek, bu durumdan dolayı endişe ettiklerini söylemiştir. Nutuk, s.618-621; Yalçın, a.g.m., s.124,125.

rağmen her ikisinin de zaman zaman aralarında anlaşmazlık olmasının nedeni bu durum olmuştur.⁶⁴

Kazım Karabekir Paşa, Milli Mücadele Dönemi başlamadan önce tıpkı Mustafa Kemal Paşa gibi kurtuluş çareleri aramış ve bunun için birtakım faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Kazım Karabekir Paşa, Milli Mücadele öncesinde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerinden İsmet Paşa sayesinde haberdar olmuştur. Fakat o Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da yürüttüğü siyasi faaliyetlerin hatalı olduğunu ve işe yaramayacağını söylemiştir. Kendisi, genç kumandanların Anadolu'ya geçip, orada bir mücadele başlatmaktan başka bir çare olamadığını görmüştür. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın kabiliyetine ve zekasına hayranlık duysa da onun hem şimdi hem de sonrasında yapmaya çalıştığı faaliyetlere yönelik bir takım endişeler duymuştur. Bu endişeleri hem padişaha hem de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya bildirmiştir.⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa'nın Milli Mücadele Dönemi'nde aralarında görüş ayrılıkları olsa da bu durum Milli Mücadele'yi sekteye uğratmamıştır. O her ne kadar Erzurum Kongresi öncesinde, Mustafa Kemal Paşa'ya ordum ve askerlerimle emrinizdeyim dese de⁶⁶ Milli Mücadele boyunca, Mustafa Kemal Paşa'ya daha temkinli yaklaşmış ve onun kontrol altında tutulması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Milli Mücadele'den sonra Kazım Karabekir Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa'nın arasında ki bu mesafeli duruş, Cumhuriyetin ilanından sonra daha da belirginleşmiştir. Anlaşılan o ki artık ülkenin geleceğine dair atılacak adımlarda Kazım Paşa ile Mustafa Kemal Paşa aynı fikirde değillerdir.

Siyasi çevrede Rauf Bey'in halifeyi ziyaret etmesi olayı henüz unutulmamışken, Doğu Fatihî lakaplı Kazım Karabekir Paşa'nın da

---

⁶⁴ Lord Kinross, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.403.

⁶⁵ Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.36-37.

⁶⁶ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Cilt I, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.102,108; Yaşar Özüçetin, "Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919", G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 5/2, 2004, s.70.

⁶⁷ Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.41.

halifeyi ziyaret etmesi, ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Kazım Karabekir Paşa, 10-24 Kasım 1923'de İstanbul'a ziyaret amacıyla gitmiştir. Burada unutulmaması gereken ve altı çizilmesi gereken konu, Kazım Karabekir Paşa'nın o gün hem İstanbul milletvekili ve hem de I. Ordu Müfettişi olmasıdır. O, İstanbul rıhtımına yanaştığı 10 Kasım günü kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır. Hem devlet hem de askeri devlet adamları Paşa'yı karşılamıştır.⁶⁸ Rauf Bey, halifeyi ziyaret ettikten sonra 11 Kasım 1923 Pazar günü Kazım Paşa ile bir araya gelmiş ve iki eski arkadaş oturup sohbet etmiştir. Bu sohbetin teferruatına dair net bir kaynak elimizde olmamasına karşın, olay Rauf Bey'in halifeyi ziyaretinden hemen sonra vuku bulduğu için görüşme konusunun ana gündemini bu ziyaretin meşgul ettiğini düşünülmektedir. Çünkü Kazım Karabekir Paşa, Rauf Bey ile görüşmesinin hemen ertesi gününde Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyarete gitmiş ve onunla bir buçuk saat kadar sohbet etmiştir.⁶⁹

Kazım Paşa, bu sohbet esnasında Halife Abdülmecid Efendi'nin babası Abdülaziz'in iyiliğinden, Vahdettin'in ise kötülüğünden bahsettiğini ifade etmiştir. Fakat halifenin korkak bir ses tonu ile eğer benim halife olmamı ve bu sarayda kalmamı istemezlerse çeker giderim dediğini belirtmiştir. Kazım Paşa, aynı eserde, halifenin bu tavrını değerlendirmiş ve halifenin kendisine üstü kapalı tehdit edildiğini anlatmak istediğini söylemeye çalıştığını ima etmiştir.⁷⁰ Kazım Paşa'nın, halife Abdülmecid Efendi'nin tehdit edildiğine dair imalarının yersiz olduğunu söylemek mümkündür. Eğer halife cidden tehdit edilseydi bunu açık bir şekilde Kazım Paşa'ya ifade edebilirdi. Çünkü Refet Paşa, Abdülmecid Efendi halife seçildiği vakit TBMM'nin kendisine uyması gereken kuralları belirttiğinde, onların haricinde bunlara birkaç isteğinin eklenmesini açıkça istemiştir. Abdülmecid Efendi, o gün çekinmeden bunları söylerken Kazım Paşa ile olan görüşmesinde niçin çekinsin?

⁶⁸ Tevhîd-i Efkâr Gazetesi, 11 Kasım 1923; Vakit Gazetesi, 11 Kasım 1923.

⁶⁹ Tevhîd-i Efkâr Gazetesi, 13 Kasım 1923; Vakit Gazetesi, 13 Kasım 1923. Kazım Karabekir, Günlükler 1906-1948, II. Cilt, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.885-886.

⁷⁰ Karabekir, Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz, s.205-207.

Kazım Paşa'ya, bu sırada İstanbul basını tarafından halifenin istifa edeceğine dair söylentiler hakkında bazı sorular sorulmuştur. Burada Paşa'nın, bu söylentilerden cidden haberdar olmadığı görülmüştür. Hatta ona, tekrardan basın tarafından, eğer halife istifa ederse İslam dünyasının temsilcileri İstanbul'da toplanıp yeni bir halife seçilecek söylentileri yöneltildiğinde, bunu düşünmenin bile çok büyük bir hata olacağı cevabını vermiştir. Tarihe geçecek olan "*Hilafet, hür Türkiye'nin her zaman hür kalacak bir hakkıdır*" sözlerini bu esnada söylemiştir. Kazım Paşa'nın, İstanbul'daki en önemli faaliyeti halifeyi ziyareti değil 13 Kasım'daki Amele Birliği tarafından İstanbul milletvekili Rauf Bey şerefine verilen çay ziyafetine katılması olmuştur.⁷¹ O sıralarda gündemi halifelik meşgul ettiği için, basın ve siyaset çevresi tarafından ne yazık ki Paşa'nın halifeyi ziyaret etmesi üzerinde çokça durulmuştur.

Burada şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Kazım Karabekir Paşa, 12 Kasım'da Abdülmecid Efendi'yi ziyaret ettiğinde, onun tehdit edildiğine dair bir izlenime kapılmıştır. Kazım Karabekir Paşa, akabinde arkadaşlarıyla görüşmelerinin sonucunda ve ajans haberlerini de değerlendirerek Mustafa Kemal Paşa'nın artık halifelik makamı kaldırmak istediğini anlamıştır. Kazım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilanında olduğu gibi halifelik kaldırılma tarzını da ani ve gizli bir hareket olarak yapılacağını değerlendirmiştir. Hatta sadece Mustafa Kemal Paşa'ya karşı değil ona destek verdikleri için İsmet ve Fevzi Paşalara da tepki göstermiştir. O, 17 Aralık'ta Rauf Bey ile buluşmuş ve kendilerine karşı cephe alındığını konuşmuşlardır.⁷²

Mustafa Kemal Paşa, halifelik sadece Türkiye içerisindeki değil dünya Müslümanlarını da etkilediğini ve bunun ileride dış devletlerin ülkenin iç işlerine karışmasına yol açacağı için devam etmesini tehlikeli bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesinde yanılmamış ve kısa bir süre sonra onu haklı çıkaran bir takım gelişmeler meydana gelmiştir. İstanbul basınına hâkim olan büyük gazeteler 24 Kasım 1923'de, İsmet Paşa'ya Hint Müslümanlarının lideri Ağa Han'ın,

---

⁷¹ Serkan Tuna, "İstanbul Milletvekili Ve Birinci Ordu Müfettişi Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul Ziyaretleri (1923-1924)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 103, 2021, s.110-111, 115.

⁷² Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.130.

halifelik hakkında yazmış oldukları mektubu yayımlamışlardır. İzinsiz yayımlanan bu mektupta, halifenin Türk soyundan bir kimse olması durumu, Türkiye'yi İslam devletleri arasında öncü bir konuma getirdiği övgüleri yapıldıktan sonra, halifeye en az papa kadar hak verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷³ Bu mektupta iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, hilafetin uluslararası bir ortamda konuşulmasına zemin hazırlamak, ötekisi ise hilafet kurumunu öne çıkararak bunu yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasal bir parçası haline getirmek. Böylelikle ileride hem Türkiye'nin iç işlerine karışılmasının önü açılacak hem de devlet Osmanlı'da olduğu gibi ileride teokratik bir yapıya dönüştürülebilecektir. Tabi olarak bütün bunlar Mustafa Kemal Paşa'nın bağımsızlık ve laiklik anlayışına aykırıdır.⁷⁴

TBMM, bu mektubu 8 Aralık'ta tartışmaya açmış, İngiliz kraliyet danışmanı ve devlet yargıcı Emir Ali ile İngiliz Gizli Servisi'nde ajanlık

⁷³Tevhîd-i Efkâr Gazetesi, 5 Aralık 1923; Tanin Gazetesi, 5 Aralık 1923; Lewis, a.g.e.,s.263. Ağa Han unvanı, 19. yüzyılın başlarından itibaren, Nizârî İsmâîlî mezhebine mensup, son dört imamı için kullanılmıştır. Tarihte dört tane Ağa Han unvanını kullanan kişi vardır. Konumuzla ilgili olan ve İsmet Paşa'ya mektup yazan Ağa Han Sultan Muhammed Şah (1877-1957)'dir. O, 1893'te Hindistan'da bulunan Hinduizm'e inanan kişilerle ve orada bulunan Müslümanlar arasında çıkan, ineğin kutsal bir varlık olması, etinin yenilip yenilmemesi tartışmasında arabuluculuk yapmış ve bu onun tanınmasını sağlamıştır. 1898 yılından itibaren Avrupa'nın bir çok yerine seyahat etmiş ve orada bulunan devlet adamları ile tanışmıştır. 1900 yılında ise İstanbul'a gelmiş II. Abdülhamit ile görüşmüştür. 1902'de ise Londra'ya gitmiş ve Kral VII. Edward'ın taç giyme törenine katılmış ve böylece İngiltere ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Hatta İngilizler onu Müslümanların lideri gibi kabul etmişlerdir. Ağa Han, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin, İtilaf Devletlerine karşı yayımladığı büyük cihat beyannamesine karşı çıkmıştır. Hatta kendisi de bir beyanname yayınlamış ve dünyada bulunan bütün Müslümanların Osmanlı Devleti'ne karşı İtilaf Devletleri'ni desteklemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca kendi mezhebi içinden yetişen ajanlar vasıtasıyla, Irak ve Suriye taraflarında İngilizler lehine bilgi toplamıştır. 1919 yılında, Hindistan'da başlayan hilafet hareketlerine karşı çıkmış ve bundan birkaç yıl sonra ortaya atılan Türkiye'nin hilafeti kaldıracağı hakkındaki iddialara karşı da mesafeli bir tutum sergilemiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa'ya bir mektup kaleme almış ve bu mektup İstanbul basınında geniş yankı uyandırmıştır. Ağa Han, 11 Temmuz 1957'de İsviçre'nin Versoix şehrinde vefat etmiş ve cenazesi Mısır'a götürülerek defnedilmiştir. Mustafa Öz, "Ağa Han", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul, 1998, s.453-455.

⁷⁴ Armaoğlu, a.g.m., s.347.

yapan İsmailiye lideri Ağa Han'ın bu mektubu kaleme almasında, İngilizlerin rolü olduğunu anlamıştır. İsmet Paşa, bu mektubu yayımlayan İstanbul gazetecileri hakkında dava açmış, 'Hıyanet-i Vataniye' kanunu ile yargılanma süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede gazetecilerin İngilizlerle ve onlara ajanlık yapan kişilerle bir bağlarının olup olmadığı durumu da araştırılmıştır.⁷⁵ Halifelik meselesi ve bunun kaldırılıp-kaldırılmaması konusu Türkiye'nin bir iç meselesidir. Bu konu, başka kimseleri ilgilendirmezdi. Dışarıdan gerçekleşen bu gelişme Mustafa Kemal Paşa'nın hilafeti kaldırmasındaki en büyük nedenlerin başında geldiği söylenebilir. Çünkü işin içinde İngiltere'nin de bir parmağı vardı. Artık halifelik meselesinin daha fazla büyümeden çözülmesi elzem olmuştur.

Kara, 1876 yılında Kânûn-i Esâsî'nin ilan edilmesiyle hilafet statüsünün zayıfladığını ileri sürmüştür. O, Kânûn-i Esâsî'de hilafetin etki alanında Osmanlı'nın, kendi içinde bir takım kısıtlamalara gittiğini belirtmiştir. Hatta 4. maddesinde hilafetin bölündüğünü söylemiştir. Hilafet ve padişahlık ayrı değerlendirilmiş ve bu şekilde hukukleştirilmiştir.⁷⁶ Burada Osmanlı saltanat ve hilafeti ayrı değerlendirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, saltanatı kaldırırken halifeyi, TBMM'nin seçimle belirlemesini sağlamış ve böylece halifelik sorunu çözmeye çalışmıştır. Fakat özellikle Mustafa Kemal Paşa'ya ve Cumhuriyet'e karşı olan, saltanat lağvedildikten sonra siyasi hedeflerine ulaşabilmek için halifelik makamını kullanmak istemişlerdir. Böylece Mustafa Kemal Paşa'yı siyaseten yıpratmayı amaçlamışlardır. Aslında Mustafa Kemal Paşa, halifenin verdiği fetvalar sonucunda Milli Mücadele Dönemi'nde maddi-manevi olarak birçok sıkıntılar yaşanmasına rağmen açık bir şekilde o gün hilafete karşı tavır almamıştır. Fakat Cumhuriyet'in ilan edildikten sonra halifelik makamı, saltanatın kaldırılmasından sonra tek alternatif olarak görülmüş, iç ve dış siyaset odakları tarafından siyasi amaçlara alet edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilan

---

⁷⁵Gamze Yaylagül, "Halifelik Kaldırılmasının Hindistan Müslümanlarına Ve Türk Basınına Yansımaları", *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt: 4, s.107.

⁷⁶ İsmail Kara, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.146.

edilmesinden sonra halifelik sistemini vazgeçilmez olarak görenler halife etrafında toplanmıştır.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa, hem saltanatın kaldırılması durumunun hem de halifelik hakkındaki iddiaların halk nezdinde nasıl karşılandığını görmek için 14 Ocak 1924 yılında bir yurt gezisine çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da bulunmamasını fırsat bilen, meclis grubu içerisinde bulunan bazı hocalar, ileride aynen saltanatta olduğu gibi halifeye de dokunulmasını maksadıyla, halifeye siyasi yetkiler verilmesi için bir çalışma başlatmışlardır. Hatta bunlar o kadar ileriye gitmişlerdir ki halifenin hem din işlerini hem de devlet işlerini bir arada yürüten bir hükümet başkanı görevinde olmasını çok sesli bir biçimde dile getirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisine gitmesinden bir gün sonra Afyon Milletvekili Hoca İsmail Şükrü Efendi, bir risale yayımlamış ve bu risalede bundan sonra mecliste bulunan milletvekillerinin aldığı her kararın, en son halife tarafından kabul edilip öyle yürürlüğe girmesini istemiştir. Şükrü Efendi, halifenin sadece dini salahiyetlerle bir şey yapamayacağını, bunun için ona siyasi gücün de verilmesi gerektiğini iddia ederek, olası bir durumda kesinlikle halifeliğin kaldırılamayacağını dile getirmiştir.⁷⁸ Görüldüğü gibi millet egemenliğine dayalı açılan meclis içerisinde bile bazı milletvekillerinin halifeyi devletin başına geçirmek istemeleri ve bu yönde çalışma yapmaları dünya gerçeklerinden tamamen uzak olduklarının göstergesidir. Şükrü Efendi'nin dediği şekilde halifeye siyasi yetkiler verilmesi, Cumhuriyet rejimine tamamen zıt bir durumdur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra bile bazı milletvekillerinin meşrutiyet yönetimindeki gibi bir yönetimi ikame etme gayretleri şaşırtıcıdır. Artık bu yoldan kesinlikle dönüş olamayacağını hala anlayamayan milletvekilleri ile ileride bir yol alınamayacağı apaçık ortaya çıkmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin halifelik hakkında ileri sürdüğü bu fikirleri 'hilafet oyunu' olarak nitelendirmiştir. 22 Ocak 1924 tarihinde İsmet Paşa'ya çektiği telgrafla,

⁷⁷ Öke, a.g.e., s.124-125.

⁷⁸Nutuk, s.539; Dursun Ali Akbulut, Saltanattan Ulusal Egemenliğe Saltanat, Hilâfet ve Millî Hâkimiyet, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s.52; Yılmaz Altuğ, Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938), Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 278-280.

halifelik hakkındaki görüşlerini sıralayarak, halifenin padişah gibi davrandığından yakınmıştır. Artık halifenin ve halifelik kurumunun dinen ve siyaseten gereksiz olduğunu söylemiştir. Paşa'nın burada radikal bir cümle kurduğu da göze çarpmaktadır.⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa'yı; bazı çevrelerin halifeyi yücelterek, ona meclisin üstünde yetkiler verdirmek istemeleri durumu endişelendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, artık halifelik kurumunun siyasi olarak kullanılmaya çalışıldığından şüphesi kalmamıştır. Hatta ona göre, Cumhuriyet'in ilan edilmesine karşı duramayanlar şimdi halifelik makamını, ellerine geçirmeye çalışmışlardır. Bunların her ne olursa olsun asla durmayacakları anlaşılmıştır.⁸⁰ Çünkü halifeliği kaldırmak saltanatı kaldırmak kadar kolay olamayacağı aşikârdır. Anadolu halkı samimi Müslümanlardı ve bu yüzden halifeye de candan bağlıydılar. Mustafa Kemal Paşa öyle bir politika izlemesi lazım ki ortaya çıkacak gelişmeleri bertaraf edebilsin. Bu meseleyi çözmek için Ankara'dan ayrılması zorunlu olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 15 Şubat 1924'te İzmir'de harp oyunlarını tertip etmiştir.⁸¹ Orada bulunmasının temel gayesi halifeliği kaldırma düşüncesinden ileri gelmiştir. Bunun için hem ordu kumandanlarıyla hem de basın mensuplarıyla devamlı toplantılar yapmıştır.⁸² Mustafa Kemal Paşa, Hilafetin kaldırılmasının kaçınılmaz bir gerçek olduğunu bilmekteydi. Ona göre, bu kurumun devam etmesi demek, bütün dünya Müslümanların haklarını savunmak anlamına gelmekteydi. Bu da askeri, idari ve ekonomik olarak imkansızdır. Ayrıca bu kurumun varlığını savunmak dünyanın durumundan bihaber olmaktır. Mustafa Kemal Paşa, basına da niçin kaldırılması gerektiğine dair bu düşüncelerini anlatarak, kendisine destek vermelerini istemiştir.⁸³ Mustafa Kemal Paşa her zaman olduğu gibi bu konuda bir oldu bittiyle hareket etmemiş ve istişare ederek bu olayı çözmeye çalışmıştır. Onun

---

⁷⁹Nutuk, s.633.

⁸⁰ Uluğ, a.g.e., s.130-131.

⁸¹ Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1982, s. 119.

⁸² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Haz. Ali Sevim-İzzet Öztoprak-M. Akif Tural, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s. 585-590.

⁸³ Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.127-128.

burada bir stratejik hamle yaparak, bu konuda ordu ve basının desteğini arkasına almak istediği görülmüştür. Nitekim bu ikisinin desteği onun elini daha da güçlendirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 23 Şubat günü tekrar Ankara'ya dönmüştür.⁸⁴ Bu sırada, 1 Mart günü halifelğin kaldırılması ve eğitim-öğretim birleştirilmesi meselesi TBMM gündemine getirilmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa, bu konunun TBMM gündeminde tartışılmadan evvel, Çankaya Köşkünde İsmet Paşa, Halk Fırkası Kâtibi Recep (Peker), Yunus Nadi (Abalioğlu) ve Ali Fethi (Okyar) Beyler ile görüşme yapmıştır.⁸⁵ Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de 1 Mart 1924 günü meclisin beşinci çalışma yılına dair bir konuşma yapmış ve burada çok önemli iki konuya temas etmiştir. Birincisi, asırlardan beri siyasete alet edilen İslam dininin artık siyasetten ayrılması gerektiği; ikincisi ise artık eğitim-öğretimin birleştirilerek tüm okulların MEB'e bağlanmasına dair yaptığı konuşmalardır. Mustafa Kemal Paşa'nın, iki konunun altını çizdiği bu konuşmaya dair çalışmalar 2 Mart günü CHF grubunda etraflıca tartışılmıştır. Nihayet gruptan çıkan karar sonucunda Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi'nin⁸⁶ öncülüğünde 53 milletvekilinin de hazırlamış olduğu halifelğin kaldırılmasına dair çalışma ve 12 maddeden oluşan bir kanun teklifi, 3 Mart 1924 günü Meclis'in gündemine getirilmiştir. Meclis'te, 3 Mart günü yapılan II. celse toplantısında, hilafetin ilga edilmesine dair kanun görüşülmüş ve çoğunluğun kararıyla kabul

⁸⁴Nutuk, s.634.

⁸⁵İkdâm Gazetesi, 1 Mart 1924.

⁸⁶ Şeyh Saffet Efendi 1866'da Urfa'da doğmuştur. İlköğrenimini orada yapmış, sonrasında ise Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde dört yıl Arapça okumuştur. II. Meşrutiyet Döneminde 1908, 1912, 1913 yıllarında yapılan seçimlerinin üçünde de Urfa'dan mebus seçilmiştir. Bu dönemde Meclis-i Meşâyih reisliğine getirilmiş ve medreselerin ıslahı konusunda talimatnameler hazırlamıştır. 1923 yılının Temmuz seçimlerinde yine Urfa'dan milletvekili seçilerek, TBMM'ye girmiştir. Diyanet ve Evkaf ve Me'mûrîn Encümen-i Mahsûsu heyetlerinde görev yapmış ve Nizamnâme-i Dâhilî Heyeti başkanlığı ile Evkaf Heyeti sözcülüğünde de bulunmuştur. Burada görevleri sırasında din konusu hakkında çeşitli nizamnâme ve talimatnamelerin hazırlanmasında rol almıştır. Onun Cumhuriyet döneminde tanınmasını sağlayan en büyük olay ise, 3 Mart 1924 tarihinde elli üç arkadaşıyla birlikte hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasına dair verdiği kanun teklifi sayesinde olmuştur. Şeyh Saffet Efendi, III. dönem milletvekili seçimlerinde meclis dışında kalmış ve 27 Ekim 1950'de vefat etmiştir. Mustafa Birol Ülker, "Mustafa Saffet Yetkin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, İstanbul, 2013, s.506,507.

edilmiştir. Halifeliğin ilga edilmesi kanunıyla beraber, Osmanlı hanedan üyelerinin de yurt dışına gönderilmesi kararı oylanarak kabul edilerek, bunlar yasalaştırılmıştır.⁸⁷ Hilafetin kaldırılması ile ileride çıkabilecek olan birçok mesele engellenmiş ve Türkiye'nin içte ve dışta elini zayıflatacak engeller ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Türkiye'de biri siyasi biri dini olan iki başlılık ortadan kalkmıştır.

Halifeliğin kaldırılması karşısında, halifeliği savunan yazılar kaleme alan İstanbul basınının bir kısmı bu olayı takdirle karşılamıştır. İkdâm gazetesi, halifeliğin kaldırılmasının makul olduğunu belirtmiş ve bu duruma artık itiraz bile gösterilmeyeceğini yazmıştır. Tevhid-i Efkâr gazetesi ise, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kalkınmasının önünde engel olan bu kurumun artık kaldırdığını ve bunun Türkiye için önüne yeni bir ufuk açtığı yazılmıştır.⁸⁸ Halifeliğin kaldırılması yurt içinde de olumlu karşılanmıştır. Birçok yer, TBMM'ye kutlama telgrafları göndermiştir. Bunlar içinde; Denizli, Antalya, Tekirdağ, Kadıköy, Kadınhanı, Mersin, Göynük, Konya, Zile, Keskin, Avanos, Adapazarı, Adana, Gerede, Tokat, Bolu, Uluborlu, Çankırı, Kırşehir, Mudurnu ve Çanakkale önde gelmiştir.⁸⁹

Paşalar içinde, halifeliğin kaldırılması olayına en çok tepki veren kişilerin başında Kazım Paşa gelmiştir. Bu olaydan on yıl kadar sonra Kazım Paşa'nın bu inkılap hareketlerine karşı gelmesi durumu gazete haberlerine bile yansımıştır. Bu durum Milliyet'te; Kazım Paşa'nın Milli Mücadele sırasında gösterdiği büyük başarıyı, Milli Mücadele bittikten sonra başlayan büyük inkılap hareketlerinde de gösterememesinden yakınılmıştır. Hatta bu inkılap hareketleri karşısında Kazım Paşa'nın telakkisinin daralmış ve hazmı durmuş biri olarak gösterilmiştir.⁹⁰

---

⁸⁷TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, Devre: 2, İçtima 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1970, s. 27-30; Nutuk, s.634-36.

⁸⁸İkdâm Gazetesi, 4 Mart 1924; Tevhid-i Efkâr Gazetesi, 4 Mart 1924.

⁸⁹Elmacı, "Laiklik Kavramı ve Türkiye'de 3 Mart 1924 Yasalarına Kadar Gelişimi", s.785.

⁹⁰Milliyet Gazetesi, 22 Mayıs 1933. Burada şu meselenin altını çizmek gereklidir. Paşalarla Rauf Bey, Milli Mücadele'nin en başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuşlar ve maddi-manevi olarak desteklemiştir. Aynı kişiler, Milli Mücadele'den sonra ise Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi gücünün giderek artmasından endişe etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın halifelik kurumunu kaldırması ise Paşalarla Rauf Beyi iyice panikletmiştir. Çünkü onlar, halifelik kurumunu Mustafa Kemal Paşa'nın ileride yapacağı olumsuz işlerde, engellemek için son kale olarak görmüşlerdir. Ali Ulvi

Halifeliğin kaldırılması konusunda Mustafa Kemal Paşa'yı aceleci bulanlar ve hatta kaldırılmaması gerektiğini savunanlar oldukça fazla olmuştur. Örnek vermek gerekirse, Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin (Yalman) Bey, halifeliğin kaldırılmasının zamanlaması hakkında dikkat çekici bir tespit yapmıştır. Yalman, kendi kendine onca atılması gereken iktisadi adımlar varken halifeliğin kaldırılmasının sırası mı sorusuna; yeni kurulan devletin istikrarı için bu meselenin bir an önce halledilmesi gerekliydi diye cevap vermiştir. Saltanat kaldırılmış fakat hanedandan olan birinin halife namıyla oturmaya devam ettikçe, herkes ona biat edecek ve kimse Cumhuriyet'in bekasına itimat etmeyecektir. Onun için Mustafa Kemal, yarın ne olacağı belli olmayan bir ortamda iktisadi faaliyetlere girişmemiş ve devletin ileride bekasına zarar getirebileceği düşüncesiyle halifelik kurumunu kaldırmıştır.⁹¹

Toynbee'ye göre hilafet İslam dünyasını birbirine bağlayan en eski ve tek bağıdır. Türkiye'nin hilafeti kaldırması ile İslam dünyasının manevi önderliğini reddetmiştir. Ona göre halifelik bütün Müslümanları ve İslam dünyasını birbirine bağlayan en sıkı bağ olmuştur.⁹² Aslında Paşaların da Toynbee gibi geleneksel düşündüğünü belirtmek gerekir. Fakat şurası da bir gerçektir ki dört halifeden sonra siyasallaşan ve saltanata çevrilen bu kurum artık eski önemini ve saygınlığını yitirmiştir. Mustafa Kemal Paşanın görüp de diğer Paşaların göremediği gerçek budur.

Toynbee, her ne kadar halifeliğin İslam dünyasını birbirine bağladığını belirtse de Türklerin asırlardan beri, İslam ve ümmet için yeteri kadar para harcıyıp, kan döktüklerinin altını çizmiştir. Ayrıca Türklerin İslam içinde ulusal varlıklarını yitirdiğini bunun içinde Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele'den sonra kendi işlerine bakmaları gerektiğini ve bu yolda adım attığını söylemiştir.⁹³

Özdemir, "Kazım Karabekir'in Muhalefete Geçişi ve Bu Süreçte Devlet Tarafından İzlenmesi", CTAD, Yıl 15, Sayı 30, Güz 2019, s.146.

⁹¹ Eraslan, a.g.e., s.22.

⁹² Arnold Toynbee, Türkiye, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1971, s. 208; Rıdvan Bal, "Propagandadan Hakikate Bir Tarihçinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt 12, Sayı 24, 2013, s.76.

⁹³ Bal, a.g.m., s.79.

Rauf Bey'le Ali Fuat, Refet ve Kazım Paşaların Cumhuriyet'in de ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'yla aralarında yaşanan fikir ayrılıklarından dolayı ona muhalefet etmişlerdir. Refet ve Ali Fuat Paşalar bir müddet sonra bu tavırlarını bırakmış fakat Rauf Bey ve Kazım Paşa muhalefet durumunu devam ettirmiştir.

Feroz Ahmad, Paşaların, bize Cumhuriyet'in ilan edileceği söylenmediği ve aceleyle getirildiği söylemlerinin altında yatan esas düşünceyi de halifelğe bağlamaktadır. Çünkü hem Milli Mücadele liderleri hem de diğer muhalifler, Cumhurbaşkanının halife de sayılabileceği bir modeli düşünmekteydiler. Bunlar için, saltanatın kaldırılması önemli değil ama halifenin konumunun ne olacağı çözülmesi gereken zaruri bir durumdur. Bu mesele tartışılmadan ve halifenin konumu net olarak ortaya konulmadan Cumhuriyet'in ilan edilmesini acele alınan karar olarak nitelendirmişlerdir.⁹⁴

TBMM'de halifelik kaldırıldıktan sonra da daha önce halifeyi ziyaret etmesi hala gündemden düşmemiş olan Rauf Bey tekrar gözlerin üstüne çevrildiği bir kişi olmuştur. Rauf Bey, kendisinin dindar bir insan olduğunu belirterek aynı zamanda da dinini siyasete alet etmeyeceğini, henüz bu kadar fiksiz ve vicdansız olmadığını ifade ederek, kendisinin bir hilafet propagandacısı şeklinde addedilemeyeceğini söylemiştir. Hatta Rauf Bey bu konuda sert bir eleştiri de yaparak padişahların iktidardaki mevkilerini korumak için çok mukaddes kabul edilen halifelik mefhumunu da siyasete alet ederek ihtirasları uğruna kullandıklarını söylemiştir.⁹⁵ Rauf Bey daha sonra bu konuda, halifeliğin vaktinden önce ilga edildiği ve bu konuda acele davranıldığını dile getirmiştir. Kendisi gibi düşünenlere ise asla hilafetçi denilemeyeceğini belirtmiş ve *"aksi takdirde birkaç ay evvel üzerinde düşünülen taşınılan karar verilerek ilân edilen umdeleri imzalamış olanlar da "Hilâfetçi" olmaktan kurtulamazlar"* demiştir. Hatta Rauf Bey çok önemli bir konuya değinmiş *"hilâfete bir itikad ve taassup hissi ile aman dinî bir müessesedir, taparak başımızda yaşayalım diye körü körüne bağlı olmayanların düşüncelerinin lâyıkiyle anlaşılammış olması yüzünden*

⁹⁴ Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.105.

⁹⁵ Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım, Cilt II, Emre Yayınları, İstanbul 2004, s.189.

çıkan ihtilâf hiç beklenmedik bir netice vererek Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa'yı artık ebediyen birbirinden ayırmış” demiştir. Rauf Bey'in bu sözü çok önemlidir. Hatta bu üçüncü kişiler Kazım Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'yı diktatörlükle suçlama imasında bulunduğu bile iddia etmişlerdir.⁹⁶ Nitekim Rauf Bey'in de belirttiği gibi Mustafa Kemal Paşa ileride diğer Paşalarla bir şekilde aralarını düzeltmesine rağmen Kazım Karabekir Paşa ile düzeltmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, halifeliğin kaldırılması sürecinde Paşaların ve Rauf Bey'in yoğun muhalefetine uğradığını ve bu süreçte kendilerine Rauf Bey'i bir sözcü olarak seçtiklerini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu muhalefetin temel isteği, ileride meclisin seçeceği birinin değil başında Osmanoğulları'ndan birinin bulunduğu meşrutiyet idaresini tekrar temin etmektir. Bundan dolayı Paşalar, Rauf Bey'i, bu düşüncelerini Mustafa Kemal Paşa'ya karşı açıkça savunacak bir kişi olarak gördükleri için, süreci Rauf Bey üzerinden yönetmişlerdir.⁹⁷

Kocahanoğlu, bu süreçte Kazım Karabekir Paşa'nın bazı tavırlarını çelişkili bulmaktadır. Bu çelişkilere rağmen onun en istikrarlı tarafının Mustafa Kemal Paşa karşıtlığı olduğunu belirtir. Hatta ona göre Mustafa Kemal Paşa, siyaseten devre dışı bırakılması gereken kişidir. Fakat Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin en başından itibaren liderliğini kabul etmesine rağmen, zaferden sonra onun her şeyi bırakarak, yerine kendisinin ve diğer Paşalarla Rauf Bey'in alması beklentisine girmiştir. Umduğu gibi bir süreç gelişmediği için Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalif tavırlarını arttırmıştır.⁹⁸ Kazım Karabekir Paşa'nın muhalif tavırları Mustafa Kemal Paşa'nın hem Büyük Taarruz sırasında Başkomutan olması hem de Meclis reisliğine seçilmesiyle daha da artmıştır. O, bunun yanlış olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Başkomutanlık ve Meclis reisliğine seçildikten sonra politik gücü daha da artmış, bu durum Kazım Karabekir Paşa'yı endişelendirmiştir. Kazım Karabekir

⁹⁶ Kandemir, Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay, s.100.

⁹⁷ Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.132.

⁹⁸ Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk-Karabekir Kavgası, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Temel Yayınları, İstanbul, 2013, s.40-45.

Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın, 1922'nin Ekim ayı sonlarında saltanatı ve halifeliği alacağından bile kaygılanmıştır.⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa ile Kazım Karabekir Paşa'nın anlaşamadıkları asıl nokta din konusunda farklı görüş ayrılıkları olmuştur. Bu nedenle onlar arasında yaşanan son ve en büyük kopukluğun da halifeliğin kaldırılması meselesinin olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Kazım Paşa, yapılacak olan inkılaplara karşısında daha muhalif bir görüntü sergilemiştir.¹⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın Kazım Paşa'ya karşı olan bu izleniminin, şimdi değil daha öncesinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Nitekim Kazım Paşa, saltanatın bekasının gerekli olduğunu her ortamda dile getirmiştir. Aynı gerekçeyi, kendisini 27 Aralık 1919 günü ziyarete gelen İngiliz Albay Rawlinson'a da söylemiştir. Kazım Paşa da, halifeliğin de bekası hakkında aynı düşüncelere sahiptir.¹⁰¹ Bunu Kazım Paşa'nın 1921 yılının Temmuz ayında Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafta da görmekteyiz. Kazım Paşa, telgrafta kişisel çekincelerini dile getirirken aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesinin itirazlarını da sıralamıştır. Bu itirazlar arasında en önemli meselenin, hilafet ve saltanatın kaldırılarak Cumhuriyet'e geçilmesinden endişe edildiği olarak belirtilmiştir. Kazım Paşa, bu işten ve bu düşünceden vazgeçilmesini söylemiş, eğer aksi bir durum yaşanırsa bunun düşmanların işine yarayacağını ifade etmiştir. Kazım Karabekir Paşa'ya göre, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, saltanat ve halifeliği kaldırmayı ve yerine Cumhuriyet'i getirme niyeti gütmektedir. Kazım Karabekir Paşa, devletin idare şekline dair yapılacak olan değişikliklerin idari ve askeri rical yanında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne de görüşlerinin sorulması gerektiğine değinmiş ve

---

⁹⁹ Kocahanoğlu, Atatürk-Karabekir Kavgası, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, s.282, 298-300.

¹⁰⁰ Özdemir, a.g.m., s.143.

¹⁰¹ Şarika Gedikli Berber, "Kâzım Karabekir'in Saltanat Ve Hilâfetin İlğasına Olan Tavrının Düşündürdükleri", The Journal of Academic Social Science Studies, 6(4), Nisan 2013, s.448.

bu görüşlerin en son TBMM’de genel olarak değerlendirilmesini istemiştir.¹⁰²

Mustafa Kemal Paşa, halifeliği kaldırmadan önce 1924’ün Ocak ayında dönemin önde gelen siyasi kişileriyle toplantılar yapmış ve bu konuda fikirlerini sormuştur. Bunlar arasında Kazım Karabekir Paşa yoktur.¹⁰³ Bu nedenle Kazım Karabekir Paşa, kendisiyle birlikte diğer arkadaşlarının artık Mustafa Kemal Paşa’nın, daha fazla neler yapabileceği konusunda büyük bir endişe halinde beklediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁴ Rauf Bey, meclis içindeki yaşanan ikili siyasi kutuplaşmalarda, genel olarak tarafsız kalmıştır. Fakat onun fikir olarak daha çok gelenekçilerin oluşturduğu ikinci gruba sempati beslediği bilinen bir gerçektir. Nitekim onun İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı’na seçilmesinde de gelenekçiler destek vermiştir. Hatta kendisi meclis içindeki hem birinci hem de ikinci grupta bulunan milletvekilleriyle iyi ilişkiler geliştirmiş ve çoğu zaman bu iki grup arasında yaşanan anlaşmazlıklarda ve siyasi krizlerde de ara buluculuk rolü üstlenmiştir. Her daim itidalli davranan Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın devrimleri söz konusu olduğunda, onu fazla radikal ve acele karar alan bir insan olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁵

Halifeliğin kaldırıldığı gün Tevhid-i Tedrisat Yasası kabul edilerek eğitim-öğretim birleştirilmiştir.¹⁰⁶ Artık okullarda eğitim laik bir biçimde verilmeye başlanılmış ve öğrenciler milli bir bilinçle yetiştirilmek istenilmiştir. Çaycı’ya göre, Atatürk hayatta en hakiki mürşit bilim demiş ve öğrenciler bilime yönlendirilmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet ideolojisine uygun yeni bir insan tipi oluşturulmak istenilmiştir. Çaycı, bunun gerekçelerinden birinin de rejimin geleceğini garanti altına

¹⁰² Serkan Ünal, “Mustafa Kemal Paşa’nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet’in İlanına Tepkiler”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(3), Kasım 2017, s.670-671.

¹⁰³ Akyol, Ama Hangi Atatürk, s. 433.

¹⁰⁴ Mumcu, Kazım Karabekir Anlatıyor, s.130-131; Kocahanoğlu, Atatürk-Karabekir Kavgası, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, s.510-511.

¹⁰⁵ Şaban Sitem Bölükbaşı, “Hüseyin Rauf Orbay”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 33, İstanbul, 2007, s.356.

¹⁰⁶Resmî Gazete, Kabul Tarihi: 03.03.1924, Kanun No: 430, 06.03.1924.

alınmak olarak belirtmiştir.¹⁰⁷ Paşaların ve Rauf Bey'in aslında sadece tepkisinin halifeliğe değil buna yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Rauf Bey'le Paşalar, Mustafa Kemal Paşa'ya göre daha muhafazakâr bir yapıya sahip kişilerdir. Onlara göre Mustafa Kemal Paşa'nın oluşturmaya gayret ettiği laik düzenin abartılarak, tehlikeli bir durumu ortaya çıkarabilirdi. Bunun ileri aşamaları ve ne getirip götüreceği konularında endişeleri olmuştur. Fakat Kazım Paşa haricinde diğer Paşalar, Mustafa Kemal ile aralarını düzeltirken ve bu konuda yaptıklarını takdir ederken, Kazım Paşa'nın o günkü fikri yapısını koruduğu bilinmektedir. Hala laikliğin ve bu düzenin abartıldığı konusunda eleştirileri vardır. Cumhuriyet ilan edildiği sırada Rauf Bey, Kazım, Ali Fuat ve Refet Paşaların hala devlette resmi olarak görev yapan kişilerdir. Paşalarla Rauf Bey'in halifeyi ziyaret etmesi Cumhuriyet'e düşman olan kişileri harekete geçiren bir neden olduğunu söylemek mümkündür.

Uyar, Türkiye'de daha Cumhuriyet'in ilan edilmesinden dolayı başlayan tartışmalar unutulmamışken, akabinde halifeliğin kaldırılmasından sonra çok ciddi bir kutuplaşma hareketinin başladığını belirtmiştir. Artık Paşalar, Mustafa Kemal Paşa'nın tarafında değil karşısında muhalefet olarak yer almışlardır. Aslında Mustafa Kemal Paşa, halifeliği kaldırdıktan sonra, kendisine karşı oluşan bu muhalefeti çok dikkate almamıştır. Çünkü o, oluşturduğu hükümetin meşruiyetinin, Milli Mücadele'yi yürüten, zafere eriştiren Müdafaa-i Hukuk temelinden geldiğini bildiği için, Paşalarla Rauf Bey'e değil, buna güvenmiştir.¹⁰⁸ Halil İnalıcık'a göre Rauf Bey, Kazım Karabekir ve diğer Paşaların halifeliğin kaldırılma sürecinde Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan tutumları ve bu konuda karşısında yer almalarının temel nedeni; Mustafa Kemal Paşa'nın tek başına devleti yönetmesini engellemek ve onun bu isteğinin önüne geçmek istemelerinden kaynaklanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, halifeliği kaldırmış ve böylece iktidarını daha da güçlendirmiştir. Halifeliği kaldırması aynı zamanda Mustafa Kemal

¹⁰⁷ Abdurrahman Çaycı, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretimin Birleştirilmesi Yasası) Atatürk İnkılâpları İçindeki Yeri ve Önemi", Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995, s.31.

¹⁰⁸ Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.75.

Paşayla, diğer Milli Mücadele liderlerinin ayrılığını da kesinleştirmiştir.¹⁰⁹

Refet (Bele) ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşaların Halifeliğın Kaldırılması Olayına Bakışı

Refet Paşa¹¹⁰ Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra, İstanbul'a TBMM temsilcisi olarak gönderilmiştir. Aynı zamanda saltanat kaldırıldığında, bunu TBMM temsilcisi olarak son padişah Sultan Vahdettin'e bildirme görevi de ona tevdi edilmiştir. Refet Paşa'nın bu görevi padişaha çok naif bir şekilde onu kırmayacak bir eda ile söylediği bilinmektedir. Önce Yıldız Sarayı'na gitmiş ve kendisini bekleyen Sultan Vahdettin'in yanına, eskiden olduğu gibi selamlayarak girmiş ve ona tazimde kusur etmemiştir. Bir ara Vahdettin'e '*halife Hazretleri*' diye hitap etmiştir. Fakat Sultan Vahdettin '*halife Hazretleri*' hitabına çok sinirlenmiş ve ona sert bir ses tonuyla, Paşa "*saltanatsız bir hilafeti hanedanımızın en aciz bir ferdinin bile kabul etmeyeceğine emin olabilirsiniz*" diye cevap vermiştir. Vahdettin, saltanatın kaldırılması karşısında biriktirdiği öfkeyi, Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak Refet Paşa'ya göstermiştir. Kişisel olarak onunla bir husumeti bulunmamakla beraber, anlık gösterdiği bu öfke zaten Refet Paşa tarafından görmezden gelinmiştir. Refet Paşa, TBMM adına 4 Kasım günü, İstanbul Hükümeti'ne el koymuş ve İstanbul'da bulunan bütün devlet idaresinin Ankara'ya bağlandığını bildirmiştir. Böylece uzun süredir devam eden çift başlı yönetim sona ermiştir. Türklerin tek temsilcisi artık TBMM olmuştur. Refet Paşa, o sıkıntılı günlerde ve zor

¹⁰⁹ Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.127,129.

¹¹⁰ Refet Paşa, Milli Mücadele'yi yöneten komutanların başında gelmektedir. Büyük Taarruz'un akabinde Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra TBMM Hükümeti adına 9 Ekim 1922'de, Doğu Trakya'yı, teslim almak için görevlendirilmiştir. Yapılan bir takım hazırlıklardan sonra 19 Ekim günü Kabataş Rıhtımından İstanbul'a ayak basmıştır. Refet Paşa'nın, İstanbul'da yapmış olduğu konuşma onun artık bundan sonraki çizgisinin ne olacağı konusunda bize fikir vermektedir. O, Osmanlı hanedanının ülkeyi ve milleti büyük bir felaketin içine sürüklediğini belirtmiş ve artık "*Hâkimiyet hakanın değil ancak ve ancak milletindir*" diyerek, saltanat devrinin ve hükümünün sona erdiğini açık bir şekilde söylemiştir. Murat Bardakçı, Şahbaba, Pan Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul 1998, s.224.

dönemlerde halifelik'in suiistimal edilmesini ve propaganda aracı olarak kullanılmasını engellemeye çalışmıştır.¹¹¹

Refet Paşa'nın, Abdülmecid halife seçildikten sonra ona aşırı saygı bağlılığı göstermesi, Mustafa Kemal Paşa ile arasını açmıştır. Hatta Refet Paşa'nın Konya isimli atı halifeye hediye etme olayı Nutuk'ta da yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa bunu, halife bulunan zatı, ümide düşürecek bazı sadakatkarane muameleler olarak nitelendirmiştir.¹¹² Çünkü o halifeye geleceğe dair ümit telkin edecek sözler sarf etmiş ve gelecekte tekrar siyasi gücü eline geçireceğine dair imalarda bulunmuştur. Ayrıca çok sevdiği atını halifeye hediye olarak sunduğunu da bildirmiştir.¹¹³ Bu olayın, Mustafa Kemal Paşa ile Refet Paşa arasında yaşanan kopuşun en büyük ilk belirtisi olduğunu söylemek mümkündür.

Siyasi çevrede Rauf Bey de olduğu gibi Refet Paşa da hem saltanatçı hem de hilafetçi biri olarak lanse edilmiştir. Refet Paşa kendisini hem saltanatçı hem de hilafetçi olarak yaftalamak isteyenlere; kendisinin geçmişte padişah tarafından üç kere idama mahkum edildiğini ve artık ülkenin geleceği için değil sadece şahsi menfaatleri için hüküm süren bir padişahın arkasından asla gitmeyeceğini belirterek, böyle bir adamın asla, saltanatçı ve hilafetçi olamayacağını söylemiştir.¹¹⁴ Nitekim Refet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile kopuş süreci ona karşı muhalif bir cephede yer almasına zemin hazırlamıştır. Refet Paşa, Rauf Bey ve diğer Paşalarla birlikte, 17 Kasım 1924 tarihinde Türkiye'nin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. Refet Paşa, yıllar sonra dargın olduğu Mustafa Kemal Paşa ile barışmıştır. Hatta Mustafa Kemal Paşa; Rauf Bey, Refet, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa'ları kastederek, kendisine karşı isyan ettiklerini söylemiştir. Refet Paşa da, asla hiçbirinin kendisine isyan

---

¹¹¹ Bardakçı, a.g.e., s.237. Sultan Vahdettin, Osmanlı hanedanından herhangi birinin saltanat olmadan hilafeti kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Fakat bu konuda yanlış olduğunu görmekteyiz. Çünkü kendisi ülkeden ayrıldıktan sonra halifelik hanedandan birisi olan Abdülmecid Efendi'ye tevdi edilmiş, o da ivedilikle bu görevi kabul etmiştir.

¹¹²Nutuk, s.539.

¹¹³Feridun Kandemir, Siyasi Dargınlıklar, Cilt 2, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955, s.35-40.

¹¹⁴ Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s.66.

etmediğini belirterek, İsmet Paşa'yı kastederek, onu kıskandıklarını çünkü onu kendilerinin önüne geçirdiğini söylemiştir.¹¹⁵

Rauf Bey, Refet, Ali Fuat ve Kazım Paşalar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuş ve bu fırka bir süre sonra kapatılmıştır. İzmir suikastından sonra bu Paşalarla Rauf Bey siyaset dışına itilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Paşalarla ve Rauf Bey'le küs kalmıştır. Fakat bir süre sonra Refet ve Ali Fuat Paşa ile tekrar barışmıştır.¹¹⁶ Refet Paşa, 1936 yılına kadar Mustafa Kemal Paşa ile dargın kalmıştır. O tarihte, Çocuk Esirgeme Kurumu aynı yıl Ankara Palas'ta bir balo düzenlemiş, o baloda aynı masada Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa da yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, burada bir konuşma yapmış ve eski arkadaşları ile aralarında kişisel bir husumetin olmadığını belirtmiştir.¹¹⁷

Ali Fuat Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa ile Harp Okulu'nda başlayan arkadaşlık serüveni, Milli Mücadele Dönemi'nde de devam etmiştir. Hem dost hem komutan olarak kader arkadaşı olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya, Cumhuriyet ilan edilmeden önce Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde sohbet ettiklerinde saltanat ve halifelik hakkında düşünceleri sorduğunda henüz bir görüş ileri süremeyeceğini söylemiştir.¹¹⁸ Mustafa Kemal Paşa, 1924 yılının Şubat ayında bir süre İzmir'de kalmış ordu ve basından halifeliğin kaldırılması konusunda destek istemiştir. İzmir'den ayrılacağı gece Ali Fuat Paşa'ya halifeliğin kaldırılmasına karar vereceğini söylemiş ve kendisinin bu konu hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Ali Fuat Paşa ise bunun laiklik ve demokrasinin icabı olduğunu belirterek kendisinin de halifeliğin kaldırılmasına taraftar olduğunu söylemiştir.¹¹⁹ Saltanat ve halifeliğin kaldırılması hakkında önceden olumsuz tavır takınan Ali Fuat Paşa'nın, burada Mustafa Kemal Paşa'ya destek vermesi derhal tatbik etmesi konusunda ki teşvikleri takdire şayan bir gelişmedir.

¹¹⁵ Hikmet Bayur, "Atatürk'ten Anılar", Belleten, Cilt LII, Sayı 204, Kasım 1988, s.951.

¹¹⁶ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.108-110.

¹¹⁷ Kemal Arıburnu, Atatürk ve Çevresindekiler, 2.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995, s.53.

¹¹⁸ Nutuk, s.521.

¹¹⁹ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 465.

Fakat Rauf Bey ve diğer Paşalarda da olduğu gibi, Ali Fuat Paşa'nın da Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra yaşanan süreçte Mustafa Kemal Paşa ile siyasi anlaşmazlıklara düşmüştür. Çünkü Cumhuriyet ilan edildiği sırada Milli Mücadele'nin en ön saflarında görev almış liderler, Ankara'da değillerdi. Onlar, kendilerinin bu şereften mahrum bırakılmasına içerlemişlerdir. Bunun dışında artık Mustafa Kemal Paşa, onları bırakarak kendisine yeni yol arkadaşları seçmiştir. Nitekim tüm bu olanlar Milli Mücadele kumandanlarını olumsuz etkilemiş ve kendilerini köşeye atılmış hissetmelerine yol açmıştır. Birde Paşalar, anılarında bu ayrılık sürecine değinmişler; cumhuriyetin demokrasiye değil, zümre hakimiyetine doğru evrildiğinden şüphelendiklerini yazmışlardır.¹²⁰ Fakat daha sonra Paşalardan ilk olarak Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile olan arasındaki dargınlığı gidermiş ve kendisi siyasî dargınlıklarda arabuluculuk yapmak gibi gönüllü bir faaliyet içine girmiştir. Ali Fuat Paşa önce Mustafa Kemal Paşa ile Refet Paşa'yı barıştırmış ve akabinde ise Rauf Bey ve Kazım Paşa'yı da bizzat Mustafa Kemal Paşa ile görüştürmek onlar arasında yaşanan küslüğü gidermek için çalışmalar yapmıştır.¹²¹ Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya'daki sofrasında birkaç kere Rauf Bey'den bahsetmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in de tekrar aralarına katılmasını arzu ettiğini ifade etmiştir. Bu durumu Ali Fuat Paşa, Rauf Bey'e iletmek için İstanbul'a gitmiş ve anlatmıştır.¹²²

Kandemir, Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın barışarak aralarını düzelttiğini belirtmiştir.¹²³ Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile Kazım Paşa'nın da aralarını düzeltmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Kazım Paşa'nın dil ve maarif işleriyle önceden beri uğraştığı ve bu konuda tecrübeli olduğu için¹²⁴ 24-31 Ağustos 1936 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen Üçüncü Türk Dil

¹²⁰ Ayfer Özçelik, "Ali Fuat Cebesoy", Atatürk Ansiklopedisi, s.12-13. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-cebesoy-1882-1968/?pdf=3872> (Erişim Tarihi 22.07.2022).

¹²¹ Ayfer Özçelik, "Ali Fuat Cebesoy", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul, 1993, s.195.

¹²² Kocahanoğlu, Atatürk-Rauf Orbay Kavgası, s.599-600.

¹²³ Kandemir, Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay, s.152-158.

¹²⁴ Kazım Paşa'nın, eğitim-öğretim konusunda yapmış olduğu faaliyetler için Bkz: Nuri Köstüklü, Kâzım Karabekir ve Eğitim, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.

Kurultayı'na katılması için Kazım Paşa'ya bir davetiye göndermiştir. Kazım Paşa, davet edildiğine memnun olmuş ve Ali Fuat Paşa ile kurultaya gitmiştir. Kazım Paşa, kurultay salonunda Mustafa Kemal Paşa ile uzaktan selamlaşmasına rağmen, bir türlü salonda bir araya gelememiştir.¹²⁵

Atatürk, hayatının sonlarına doğru Kazım Karabekir Paşa'yla bir araya gelmek için bazı girişimlerde bulunmuş ama onun görüşmeyi istemediği bilinmektedir. Çünkü Kazım Karabekir Paşa, gözden düşmesinin ve Milli Mücadele için yaptıklarının unutulmasından yakınmış ve bunu sorumlusu olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görmüştür. Onun bu ruh hali ve Mustafa Kemal Paşa muhalifliği, siyasi ve sosyal yaşamını da derinden etkilemiş ve giderek yalnızlaşmasına yol açmıştır. Anılarında, İsmet, Fevzi ve Ali Fuat Paşaları, Mustafa Kemal Paşa'yla hareket ettiği için sıkça eleştirmiştir. Hatta Atatürk'ün cenazesine de katılmamıştır.¹²⁶

Bunun dışında Zürcher, Milli Mücadele'de ikinci rol oynayan Ali (Kılıç), Recep (Peker), Yunus (Nadi) Beylerin, Milli Mücadele sonrasında bu Paşaları devre dışında bırakmaya çalıştıklarını da bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'yı bunlardan soğutmak için bir takım girişimlerde bulduklarını belirtmiştir. Bundan dolayı Rauf Bey ve Paşalar Mustafa Kemal Paşa'ya gönül koymuşlardır. Rauf Bey ve Paşalar, özellikle kendilerinin yerine İsmet Paşa'nın daha ön plana çıktığı serzenişinde de buldukları görülmüştür. Lozan Konferansı'nda temsilci olarak kendilerinden birinin gitmesinin daha adaletli daha yerinde olacağını düşünmüşlerdir. Fakat Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı Lozan'a temsilci olarak gitmesine karar verdikten sonra Paşalarla Rauf Bey'in artık Mustafa Kemal Paşa'ya yapmış olduğu faaliyetlere daha temkinli yaklaştıkları görülmüştür.¹²⁷

Kocahanoğlu'na göre, Lozan'a İsmet Paşa'nın gönderilmesi durumu, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Paşalarla hem de Rauf Bey'le ilk

¹²⁵ "1936 Dil Kurultayı'nda Karabekir Atatürk'le Nasıl Konuşturulmadı", Tarih Konuşuyor, Cilt 2, Sayı 8, Eylül 1964, s.600-610.

¹²⁶ Okatan, 1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar, s.234.

¹²⁷ Eric Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, Çev: Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s.241-243.

ayrılıkların yaşanmasının başlangıcı olmuştur. Bu durum sadece ayrılık başlangıcı olmamış ayrıca İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında var olan ilişkilerin daha da iyileşmesinin önünü açmıştır. İsmet Paşa'nın Lozan'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraflar incelendiği zaman diplomatik dille samimi ifadelerin iç içe geçtiği görülür. Onun, Mustafa Kemal Paşa'ya "*sevgili kumandanım, reisim, kardeşim, aziz kahramanım*" gibi cümlelerle hitap etmesi onları birbirine karşı daha da yakınlaştırmıştır.¹²⁸ Bu olumlu durum onun ileride 2. adam olmasına neden olmuştur.

Rauf Bey ve Paşalar, kendi yerlerine artık İnönü'nün geçtiği durumunu da oldukça içlermişlerdir. Artık devlet meselelerinde belirleyici olan Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa olmuştur.¹²⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın, halifeliğin kaldırılmasından sonra eski arkadaşlarıyla zaten var olan fikri ayrılıkları ve bağının kopması resmîleşmiştir. Paşalarla Rauf Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Artık Mustafa Kemal Paşa ve eski arkadaşları arasındaki mücadeleler iktidar-muhalefet formatında yürütülmüştür. Fakat bu partinin eski rejime bağlı olan saltanat taraftarları, İstanbul Hükümetleri'nin eski devlet memurları, açıkta kalmış işsiz askerler, yeni düzenden hoşnut olamayan kişiler, bütün mallarına hükümet tarafından el konulan tarikat mensupları tarafından desteklenmesi, Cumhuriyet'in geleceğini tehdit etmiştir.¹³⁰ Bu durum da Mustafa Kemal Paşa'nın, arkadaşlarına karşı tavır almasının en başta gelen nedenlerinden biri olmuştur. Çünkü Milli Mücadele niçin verildi şuan ne yapmak istediklerine anlam verememiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'yi beraber yürüttüğü Paşaların gerek Cumhuriyet'in ilan ediliş şekline olan itirazlarını, gerekse de halifeliğin kaldırılması gibi meselelerde takındıkları tavır Nutuk'ta eleştirmiştir. Hatta Nutuk'ta Rauf Bey, Kazım, Ali Fuat ve Refet Paşalardan olumsuz kişiler olarak bahsedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Rauf Bey'den 157, Refet Paşa'dan 70, Kazım Paşa'dan 44 ve

¹²⁸ Kocahanoğlu, Atatürk-Rauf Orbay Kavgası, s.380-385.

¹²⁹ Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, s.81.

¹³⁰ Bal, a.g.m., s.77.

Ali Fuat Paşa'dan ise 23 defa olumsuz çerçevede ele almış ve o bağlamda değinmiştir.¹³¹

Son söz olarak Kazım Paşa, I. Ordu Müfettişliğinde bulunduğu sırada gerçekleşen halifeliğin kaldırılması olayına çok içerlemiş, ne orduda ne de siyasette kendisine danışılmadığını söylemiştir. Hatta Kazım Paşa, bu durumu kendi yetkilerinin de hiçe sayılması olarak değerlendirmiş ve her şeye Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa üçlüsünün karar verdiğini ve diğerleriyle kendisinin ötekileştirildiğini belirtmiştir. Bu nedenlerle askerlikten ayrılarak, milletvekili olmaya karar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Paşa'nın askerlikte kalması için ısrar etmiş ve istifasını kabul etmemesine rağmen o, kararının kesin olduğunu söylemiştir. Onu, 30 Ekim günü II. Ordu Müfettişi olan Ali Fuat Paşa'nın, askerlikten istifa etme dilekçesi ve milletvekili olma dileği takip etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'yı, hem Kazım Paşa'nın hem Ali Fuat Paşa'nın art arda gelen istifaları, bir planın parçası olduğu kanısına sevk etmiştir. Bir yıl öncesinde de Rauf Bey, hükümet başkanlığından çekilmiş ve sonrasında yaşanan bu gelişmeler Rauf, Kazım, Ali Fuat ve Refet Paşalarla, diğer bazı kişiler tarafından bir takım planlar tasarlandığı düşüncesini güçlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerinde yersiz olmadığı görülmektedir. Aslında öncesinde de var olan bu muhalefet, halifeliğin kaldırılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa karşısında birleşerek güçlenmiştir. Bu muhalif grubun liderlerini ise 1919 Haziran'ında Amasya'daki gizli toplantıda Mustafa Kemal Paşa ile birlikte olan Rauf Bey, Ali Fuat, Refet Paşa ve Kazım Paşalar oluşturmuştur.¹³²

Sonuç

Osmanlı Devleti, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla beraber resmen sona ermiştir. Fakat saltanat kaldırılmasına rağmen halifeliğin devam etmesine izin verilmiştir. Halife Abdülmecid Efendi'nin, padişah gibi davranması ve hükümetten bağımsız işlere girişmesinden dolayı, artık hilafet makamının milli egemenliğe engel teşkil ettiği, devletin de geleceği açısından büyük sıkıntıları ortaya çıkardığı görülmüştür. Bunun yanında Rauf Bey, Refet, Ali Fuat ve Kazım Paşaların halifeyi

¹³¹ Hakan Uzun, Atatürk ve Nutuk, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.450.

¹³² Gedikli, a.g.m., s.456-457.

ziyaret etmeleri durumu da hem hükümet hem de basın tarafından ciddi tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Refet, Ali Fuat ve Kazım Paşalar asıl meslekleri olan askeri sahada da büyük komutanlardır. Mustafa Kemal Paşa ile olan arkadaşlıkları eskiye gitmekle birlikte, Milli Mücadele'nin en başından sonuna kadar Mustafa Kemal Paşa'ya ve Milli Mücadele'ye çok büyük destek vermişlerdir. Milli Mücadele'nin komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa'yı tanımışlar ve onun komutası altında Anadolu'da düşmana karşı verilen büyük zaferi kazanmışlardır. Hiçbir kimse bu Paşaların vatansever, büyük ve başarılı bir komutan olduklarını inkar edemez. Nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, bu Paşalar, Türk askeri ve siyasi tarihinde çok önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Bu nedenle bu çalışmanın konusunu dönemin baş aktörü Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele'nin liderleri Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Refet Bele Paşa arasında geçen halifeliğin kaldırılmasına dair tartışmalar oluşturmaktadır. Bu Paşaların ve Rauf Bey'in Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa ile ciddi bir sorun yaşadıklarını söylemek zordur. Milli Mücadele Dönemi'nde lider olarak seçtikleri Mustafa Kemal Paşa ile uyumlu bir şekilde hareket etmelerine rağmen Milli Mücadele sonrasında Mustafa Kemal Paşa ile fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Daha öncesinden bilinen bu fikir ayrılıkları artık gözle görülür bir biçimde belirginleşmiştir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa Türkiye'yi çağdaşlaştırmak için radikal adımlar atarken, Paşalarla Rauf Bey'in eski usulün devam ettirilmesinden yana bir tavır takındıkları görülmüştür.

Gerek dönemin ruhundan gerekse de Mustafa Kemal Paşa ile farklı düşündüklerinden dolayı, her iki taraf arasında yaşanan fikir ayrılıkları henüz yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarına damga vurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, saltanatın kaldırılmasından sonra Paşaların ve Rauf Bey'in bilinçli bir şekilde halifeyi ziyaret ederek, halifeye çok saygın davranması durumunu şiddetli şekilde eleştirmiş ve bu durumu onların eski yönetim anlayışını devam ettirmek arzusu şeklinde yorumlamıştır. Bu meseleden dolayı o, Rauf Bey'le ve Paşalarla arasına mesafe koymuştur. Paşalar ve Rauf Bey ise henüz Cumhuriyet'in ilan edilme meselesini tartışırken ve bu durumu içlerine sindirememişlerken, kısa bir süre sonra halifeliğin ilga edilmesi

olayıdan dolayı Mustafa Kemal Paşa ile olan bağlarını koparmıştır. İşte iki tarafın da aralarının tamamen bozulmasına neden olan asıl gelişmenin bu olduğunu söylemek mümkündür. Paşalar, 14 asır boyunca devam eden halifeliğin ilga edilmesini, fazla radikal ve acele alınan bir karar olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, halifeliğin kaldırılması sürecinde ve sonrasında Paşaların ve Rauf Bey'in eleştirilerinin haksız olduğunu ileri sürmüş, milli egemenliğin önündeki en büyük engellerden birisini kaldırdığını savunmuştur.

Paşalar, genel olarak halifeliğin kaldırılması olayını zamansız olarak nitelendirmişlerdir. Bunun yanında böyle önemli bir karar alınırken kendilerine danışılmadığından çok yakınmışlardır. Halifeliğin kaldırılması olayına, Paşalarla Rauf Bey tepki gösterirken en çok tepkiyi Kazım Karabekir Paşa'nın verdiği görülmüştür. Kazım Paşa'nın, halifeliğin kaldırılışına dair ileri sürdüğü eleştiriler ve sonrasında yaşanan gelişmeler Mustafa Kemal Paşa ile ömür boyu küs kalmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, diğer Paşalarla arasını bir şekilde düzeltmiş fakat Kazım Karabekir Paşa'yla da düzeltmek istemesine rağmen, o barışmak istememiştir. Bunlar arasında en erken barıştığı kişi Ali Fuat Paşa olduğu görülmüştür. Hatta ona, İzmir suikastı yargılamalarında, aralarında o olduğu için diğer Paşaların da idam edilmesine engel olduğunu söylemiştir. Çünkü Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu inkılaplara diğer Paşalar kadar tepki göstermemiş ve daha itidalli davranmıştır.

Ali Fuat Paşa, kendisinden sonra Refet Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa'yı barıştırmıştır. Çalışma içinde de belirtildiği gibi olaylar karşısında her ne kadar tavır alsalar da Mustafa Kemal Paşa'ya karşı en itidalli davranan kişilerin Ali Fuat ve Refet Paşalar olduğu görülmüştür. Bu nedenle diğerlerine göre çok erken dönemde Mustafa Kemal Paşa'yla aralarını düzeltmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Rauf Bey'le de barışmasına da Ali Fuat Paşa öncülük etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini tekrar aralarında görmek istediğini belirtmiştir. Her ne kadar Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya Kazım Karabekir Paşa gibi çok tepkili olsa da Mustafa Kemal Paşa'nın vefat etmesinden nerdeyse 3 yıl önce aralarını düzeltmiş fakat eskisi gibi siyasi ve politik alanda ortada gözükmemeye gayret etmiştir.

Halifeliğin kaldırılmasından dolayı Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele liderlerinin arasında ortaya çıkan sorunların temelini şu esaslar oluşturmuştur: En başta Mustafa Kemal Paşa'nın siyaseten çok güçlendiğini görmüşler, onun her istediğini yapmasından ve sonraki atacağı adımları kestirememelerinden yakınmışlardır. Sonra ise Milli Mücadele liderlerinin inkılap hareketlerine daha çok akılcı değil de duygusal bakmaları ve Mustafa Kemal Paşa ile metotlarının daha farklı olmalarından kaynaklanmıştır. Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra kendisine yeni yol arkadaşları seçmesi, Cumhuriyet'in ilanı ve halifeliğin kaldırılması gibi çok önemli konularda Paşalarla ve Rauf Bey'le istişare etmemesi de diğer nedenler olarak gösterilebilir. Hatta halifeliğin kaldırılması olayı Mustafa Kemal Paşa'yla Rauf Bey ve Paşalar arasındaki kopuşu resmi hale getirmiştir. Bütün bunlar Milli Mücadele liderlerinin, kendilerini köşeye atılmış ve vatan için yaptıklarının unutulmuş olması hissine kapılmalarına yol açmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi,
S: 1879, Dosya 245-1, Fon 30.18.1.1, Yer 5.30.15.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi,
Fon 51.0.0.0, Yer 13.113.62, Tarih 19.11.1922.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt III, Devre I, İctima III, Birleşim 140, 18 Kasım 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, CİLT 1, Devre 2, İctima 5, 16 Ağustos 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, C:2, Devre:II, İ:1, Birleşim 35, 13 Ekim 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Celse III, İctima 1, 29 Ekim 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, Devre: 2, İctima 2, TBMM Matbaası, Ankara 1970.

Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs, 1920.

Hâkimiyet-i Milliye, 19 Kasım 1922.

Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ekim 1923.

İkdâm, 1 Mart 1924.
 İkdâm, 4 Mart 1924.
 İrâde-i Milliye, 22 Nisan, 1920.
 İstikbal Gazetesi, 12 Kasım 1923.
 Milliyet, 22 Mayıs 1933.
 Peyâm-ı Sabah, 11 Nisan 1920.
 Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1920.
 Tanin, 10 Kasım 1923.
 Tanin, 5 Aralık 1923.
 Tevhîd-i Efkâr, 14 Ekim 1923.
 Tevhid-i Efkâr, 16 Ekim 1923.
 Tevhîd-i Efkâr, 11 Kasım 1923.
 Tevhîd-i Efkâr, 5 Aralık 1923.
 Tevhîd-i Efkâr, 13 Kasım 1923.
 Tevhîd-i Efkâr, 4 Mart 1924.
 Vakit, 11 Kasım 1923.
 Vakit, 13 Kasım 1923.

Kitap ve Makaleler

- Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Avcı, Casim, "Hilâfet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, İstanbul, 1998.
- Akbulut, Dursun Ali, *Saltanattan Ulusal Egemenliğe Saltanat, Hilâfet ve Millî Hâkimiyet*, Temel Yayınları, İstanbul, 2006.
- Akgün, Seçil, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *IX. Türk Tarih Kongresi*, III. Cilt, TTK., Ankara, 1989.
- Akyol, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Altuğ, Yılmaz, *Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938)*, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1997.
- Ardakoç, M. Kâmran, *Hilafet Meselesi*, Petek Yayınları, İstanbul, 1955.
- Arıburnu, Kemal, *Atatürk ve Çevresindekiler*, 2.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995.
- Armaoğlu, Fahir, "Hilafetin Dış Cephesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 41, Temmuz 1998, s.347-358.
- Arnold, Sir Thomas Walker, "Halife", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, MEB. Yayınları, İstanbul, 1950.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, (Editörler Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran), 1. Baskı, Kaynak Yayınları, Ankara, Eylül 2015.

Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi-II, (Editör: Cezmi Eraslan), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3038, Açık öğretim Fakültesi Yayını No: 1988, Eskişehir, 2015.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Haz. Ali Sevim-İzzet Öztoprak-M. Akif Tural), ATAM Yayınları, Ankara, 2006.

Atay, Falih Rifki, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (1919-1922) Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

Aytepe, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.15-29.

Bal, Rıdvan, "Propagandadan Hakikate Bir Tarihçinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 12, Sayı 24, 2013, s.61-91.

Bardakçı, Murat, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 1998.

Baysan, M. Galip, *Türkiye'de Demokrasi'nin Kuruluşunda Ordunun Rolü (İkinci Kitap: 1918-1950)*, Üniversiteliler Ofset, İzmir 2003.

Bayur, Hikmet, "Atatürk'ten Anılar", *Bellekten*, Cilt LII, Sayı 204, Kasım 1988.

Berber, Şarika Gedikli, "Kâzım Karabekir'in Saltanat Ve Hilâfetin İlgasına Olan Tavrının Düşündürdükleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), Nisan 2013, s. 443-460.

Bölükbaşı, Şaban Sitem, "Hüseyin Rauf Orbay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul, 2007.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*, Temel Yayınları, İstanbul, 2011.

Çaycı, Abdurrahman, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretimin Birleştirilmesi Yasası) Atatürk İnkılâpları İçindeki Yeri ve Önemi", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1995.

Çelik, Kemal, "Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40, Kasım 2007, s.569-613.

Duman, Selçuk, "Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu Ve Cumhuriyet'in Nitelikleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 14, No 1, Mart 2006, s.245-264.

Elmacı, Mehmet Emin, "Laiklik Kavramı ve Türkiye'de 3 Mart 1924 Yasalarına Kadar Gelişimi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 11, Sayı XXXIV, 2018, s.767-805.

Engin, Vahdettin, *Hesaplaşma -Atatürk ve Muhalefet Arasındaki İktidar Mücadelesinde Son Hamle: İzmir Suikastı-*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

Eroğlu, Hamza, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Gümüőođlu, Hasan, *Osmanlı Hilafeti ve Kaldırılması*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2000.

Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997.

Güz, Nurettin, *Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1991.

İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev: Z. Kadiri Ugan, Cilt I, MEB. Yayınları, İstanbul, 1990.

Kandemir, Feridun, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1965.

Kandemir, Feridun, *Siyasi Dargınlıklar*, Cilt 2, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955.

Kara, İsmail, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Karabekir, Kazım, *Günlükler 1906-1948*, II. Cilt, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

Karabekir, Kazım, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.

Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt I, Emre Yayınları İstanbul, 1993.

Keyman, E. Fuat, "Türkiye'de "Lâiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme", *Doğu Batı*, Yıl 6, Sayı 23, Mayıs- Haziran-Temmuz 2003, s.113-130.

Kırmıt, Ömer Faruk, "İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4, Aralık 2020, s.1325-1343.

Kinross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

Kocahanoğlu, Osman Selim, *Atatürk-Rauf Orbay Kavgası*, Temel Yayınları, 2018.

Kocahanoğlu, Osman Selim, *Atatürk-Karabekir Kavgası, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Temel Yayınları, İstanbul, 2013.

Köstüklü, Nuri, *Kâzım Karabekir ve Eğitim*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.

Kutay, Cemal, *Sisli Tarihimiz*, Cilt II, Özkaya Matbaası, İstanbul, 1976.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, TTK., Ankara, 2004.

Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

Mazıcı, Nurşen, *Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, Dilmen Kitabevi, İstanbul, 1984.

Meray, Seha L.- Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, SBF Yayınları, Ankara, 1977.

Mumcu, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1982.

Mumcu, Ahmet, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1993.

Okatan, Çağatay, *1918-1938 Yılları Arasında Atatürk İle İkili İlişkilerinde İnönü, Karabekir, Orbay ve Okyar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım*, Cilt II, Emre Yayınları, İstanbul, 2004.

Öke, Mim Kemal, *Mustafa Kemal Paşa ve İslam Dünyası Hilafet Hareketi*, İstanbul, 1999.

Öz, Mustafa, "Ağa Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, 1998.

Özçelik, Ayfer, "Ali Fuat Cebesoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul, 1993.

Özçelik, Ayfer, "Ali Fuat Cebesoy", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-cebesoy-1882-1968/?pdf=3872> (Erişim Tarihi 22.07.2022).

Özdemir, Ali Ulvi, "Kazım Karabekir'in Muhalefete Geçiş ve Bu Süreçte Devlet Tarafından İzlenmesi", *CTAD*, Yıl 15, Sayı 30, Güz 2019, s.135-167.

Özüçetin, Yaşar, "Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/2, 2004, s.65-74.

Özüçetin, Yaşar - Dağıstan, H. Mehmet, "Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cilt IX, Sayı 20-21, 2010 (2011), s. 3-30.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Şahin, H. H. "Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağ ve Hindistan Hilafet Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 2019, s. 731-754

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, MEB. Yayınları, İstanbul, 1991.

Toynbee, Arnold, *Türkiye*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1971.

Tuna, Serkan, "İstanbul Milletvekili Ve Birinci Ordu Müfettişi Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul Ziyaretleri (1923-1924)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 103, 2021. S. 105-142.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt Batı Cephesi 6.Kısım IV. Kitap İstiklâl Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922- 1 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Uluğ, Naşit Hakkı, *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

Uzun, Hakan, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Ülker, Mustafa Birol, "Mustafa Saffet Yetkin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, İstanbul, 2013.

Ünal, Serkan, "Mustafa Kemal Paşa'nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet'in İlanına Tepkiler", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), Kasım 2017, s.665-675,

Yalçın, Ercan , "Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları", *ÇTTAD*, X/22, Bahar-2011/Bahar, s.115-139.

Yavuz, Bige, "1924 Türkiye'sinde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı Tepkiler İle İlgili Bir İngiliz Belgesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, No: 11, Mayıs 1993.

Yaylagül, Gamze, "Halifeliğin Kaldırılmasının Hindistan Müslümanlarına Ve Türk Basınına Yansıması", *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt: 4, s.103-114.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Zürcher, Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.

Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Extended Abstract

The caliphate turned into a sultanate after four caliphs and gained a political identity. The caliphate finally passed to the Ottoman Empire after the Egyptian campaign of Yavuz Sultan Selim in 1517. On November 1, 1922, the sultanate was abolished and a year later, on October 29, 1923, the Republic was proclaimed. On March 3, 1924, Turkey abolished the caliphate, which had been going on for 14 centuries. The abolition of the caliphate is one of the most important events in recent history. Although the discussions between the leading Pashas of the National Struggle and Sir Rauf and Mustafa Kemal Pasha have been comprehensively discussed, when the studies on the abolition of the caliphate are examined, it has been seen that the developments that took place between them remained superficial and were not adequately addressed. For this reason, the aim of the study is to comprehensively address, identify and describe the events that took place at that time. Mainly, the discussions about Kazım Karabekir Pasha, Refet (Bele) Pasha, Ali Fuat (Cebesoy) Pasha and Sir Rauf (Orbay) efforts to unite around the caliph after the abolition of the sultanate were examined. The evaluations about the reactions of the pashas and Rauf Bey towards the abolition of the caliphate were emphasized. In this study, the historical research method was applied in general. Archival documents, memoirs, newspapers of the period and various copyright-reviewed works were used in the study.

The word caliphate is used as a term in Islamic states, Hz. It is a presidential institution created to govern Muslims after the death of Muhammad. As it is known, Mr. After the death of Muhammad, four caliphs were elected. After the period of the four Caliphs, the caliphate turned into a sultanate and passed to the Umayyads between 656-750 and the Abbasids between the years 751-1258. Yavuz Sultan Selim conquered Egypt in 1517 and added the holy lands to the Ottoman lands. Thus, the role of representing the Islamic states of the world passed to the Ottoman Empire.

During the First World War, the Islamic world was tried to be drawn to the Ottoman side by declaring Jihad-ı Ekber by Mehmet V. However, this declaration of the caliph did not find a serious response in the Islamic world. The Ottoman Empire was defeated in the First

World War and withdrew from the war by signing the Armistice of Mudros on October 30, 1918. With Mustafa Kemal Pasha's landing in Samsun on 19 May 1919, a new process was entered. During the National Struggle Period, especially the sultan, who held the sultanate and the caliphate, put many obstacles in front of the TGNA army, which was fighting against the enemy in Anatolia. The Sultan did not fight the enemy, and the fact that those who acted with the Grand National Assembly of Turkey were given fatwas that they were enemies of religion interrupted the National Struggle at intervals. Especially, by using the religion of the Istanbul Government, Muslims were enabled to take a front against Mustafa Kemal Pasha and his entourage. Mustafa Kemal Pasha saw that both the sultanate and the caliphate institution were against his own people and cooperated with the enemy, and he understood that these outdated institutions meant nothing for the future. He waited for the right time to remove both.

The Turkish Grand National Assembly abolished the sultanate on November 1, 1922. The sultanate was abolished and the caliphate was not touched, but since Vahdettin went abroad, the office of the caliphate remained vacant. Instead of him, Abdülmecit Efendi from the dynasty was elected caliph. The election of Abdülmecit Efendi as the caliph was also approved by Rauf Bey. As a sign of goodwill that they were loyal to the caliph, the GNAT sent a delegation of 15 people, headed by Refet Pasha, to Istanbul. Mustafa Kemal Pasha informed Abdülmecit Efendi, who was elected as the new caliph, through Refet Pasha, about some rules that he had to obey and asked him to act carefully in this regard.

Since Sir Abdülmecit was elected as the caliph, he held a magnificent allegiance ceremony in Istanbul. This magnificent ceremony also delighted some conservative deputies in Ankara. However, some deputies reacted seriously to the caliph's gathering of sultanate regiments, claiming that the sultanate was abolished. It was seen that all these discussions continued until the abolition of the caliphate. It can be said that among the deputies who were delighted with the care shown to Abdülmecit Efendi, there were also the Pashas whom we describe as conservative. Although Mustafa Kemal Pasha knew that this situation would cause trouble, he wanted the caliphate

to continue for a while because of the reactions when he abolished the sultanate. However, both the loyalty of the Pashas to the caliph and the efforts of the people to gather around the caliph jeopardized the continuation of the republican regime. For this reason, Mustafa Kemal Pasha thought that he should act quickly before everything happened and that this institution should be abolished instead of the sultanate.

After the proclamation of the Republic, Sir Rauf took Refet Pasha and Adnan Bey with him and went to visit the Caliph Abdülmecid Efendi. He also said that the visit of Mustafa Kemal Pasha, Rauf and Adnan Beys and some commanders to the caliph caused hesitations in the country and this aroused some confusion in the public. He even complained that some people who glorified the caliph and the press were encouraged by these people's visits to the caliph. After that, some of the Istanbul press also wrote articles supporting the caliph. At that time, while allegations were circulating that the caliph would resign, news was published in the press that the caliph should not resign. In the Grand National Assembly of Turkey, Sir Rauf's visit to Caliph Abdülmecid Efendi, by taking some high-level commanders and bureaucrats, was on the agenda and caused great debates. Rauf Bey took the podium at the CHF meeting held on November 22, 1923 to clarify the debates that arose about him and stated that there was no political reason behind his visit to the caliph.

While the event of Sir Rauf's visit to the caliph was not forgotten in the political circle, Kazım Karabekir Pasha, nicknamed the Conqueror of the East, also visited the caliph, causing serious discussions. Kazım Karabekir Pasha went to Istanbul on 10-24 November 1923 for a visit. After visiting the caliph, Rauf Bey met with Kazım Pasha on Sunday, November 11, 1923, and the two old friends sat down and chatted. Kazım Pasha stated that during this conversation, Caliph Abdülmecid Efendi talked about the goodness of his father Abdulaziz and the evil of Vahdettin. However, he stated that the caliph said in a cowardly tone that if they do not want me to become the caliph and stay in this palace, I will go away. Kazım Pasha, in the same work, evaluated this attitude of the caliph and implied that he was trying to say that the caliph was trying to convey that he was implicitly threatened.

Mustafa Kemal Pasha found it dangerous that the caliphate affected not only the Muslims in Turkey but also the Muslims of the world and that it would continue in the future because it would cause foreign states to interfere in the internal affairs of the country. Mustafa Kemal Pasha was not mistaken in this thought and after a short while, some developments justified him. The major newspapers that dominated the Istanbul press published the letter written by Aga Khan, the leader of the Indian Muslims, to İsmet Pasha on November 24, 1923, about the caliphate. In this letter, which was published without permission, it was stated that the caliph should be given at least as much right as the pope, after praising the fact that the caliph is a person of Turkish descent and that he brought Turkey to a leading position among the Islamic states. Two points stand out in this letter. The first is to prepare the ground for the caliphate to be discussed in an international environment, and the other is to bring the caliphate institution to the fore and make it a political part of the newly established Republic of Turkey. Thus, in the future, both the way of meddling in Turkey's internal affairs will be paved and the state will be able to be transformed into a theocratic structure in the future, as it was in the Ottoman Empire. Of course, all this is against Mustafa Kemal Pasha's understanding of independence and secularism.

Mustafa Kemal Pasha; The fact that some circles wanted to glorify the caliph and give him authority above the parliament worried the situation. Mustafa Kemal Pasha no longer doubted that the caliphate institution was being used politically. According to him, those who could not stand against the proclamation of the Republic now tried to seize the caliphate. It has been understood that they will never stop no matter what. Because it is obvious that removing the caliphate will not be as easy as removing the sultanate. The people of Anatolia were sincere Muslims and therefore they were devotedly devoted to the caliph. Mustafa Kemal Pasha needs to follow such a policy that he can eliminate the developments that will emerge. In order to resolve this issue, he had to leave Ankara. Mustafa Kemal Pasha organized war games in Izmir on February 15, 1924. The main purpose of his being there came from the idea of abolishing the caliphate. To this end, he held regular meetings with both army commanders and members of the press.

After that, on March 3, 1924, the caliphate was abolished. Among the pashas, Kazım Pasha was one of the people who reacted the most to the abolition of the caliphate. Ten years after this event, Kazım Pasha's opposition to these reform movements was even reflected in the newspaper news. This is the case at Milliyet; It was complained that Kazım Pasha could not show the great success he had during the National Struggle in the great revolution movements that started after the end of the National Struggle. In fact, in the face of these reform movements, Kazım Pasha's perception was narrowed and his digestion stopped.

Mustafa Kemal Pasha said that during the abolition of the caliphate, he faced intense opposition from the Pashas and Sir Rauf, and that they chose Rauf Bey as a spokesperson in this process. According to Mustafa Kemal Pasha, the main desire of this opposition is to re-establish the constitutional administration with one of the Osmanoğulları at the head, not someone to be elected by the parliament in the future. Therefore, the Pashas managed the process through Sir Rauf, as they saw Rauf Bey as a person who would openly defend these ideas against Mustafa Kemal Pasha.

Refet Pasha's extreme devotion to Abdulmecid after he was elected caliph caused a rift with Mustafa Kemal Pasha. In fact, the event of Refet Pasha presenting a horse named Konya to the caliph was also included in the Nutuk. Mustafa Kemal Pasha described this as some loyal acts that would bring the caliph into hope. Refet Pasha was presented as both a sultan and a caliphate in the political environment, as was Rauf Bey. Refet Pasha, together with Rauf Bey and other Pashas, was among the founders of Turkey's first opposition party, Progressive Republican Party, on 17 November 1924. Refet Pasha reconciled with Mustafa Kemal Pasha, with whom he was offended years later. Even Mustafa Kemal Pasha; Sir Rauf said that they rebelled against him, referring to Refet, Kazım Karabekir and Ali Fuat Pasha. Refet Pasha also stated that none of them ever rebelled against him and, referring to İsmet Pasha, said that they were jealous of him because he put him ahead of them.